

Content analyzing of Ayatollah Khamenei's viewpoint on marriage and family

Khodabakhsh Ahmadi

Professor of Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Davoud Nodehi

Assistant Professor of Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Abstract

Aim: The present study was conducted with the aim of studying and analyzing the content of Ayatollah Khamenei's viewpoint regarding marriage and family, hoping that it can be helpful in recognizing the family in the Iranian Islamic model and improving their strength and in founding a native theory. **Methods:** This research is a qualitative study and two methods of "Content Analysis" and "Grounded Theory" were implemented in it. The research unit comprises of existing archival documents, including writings and written works of the statements and orders presented by Ayatollah Khamenei in the field of family. **Results:** According to the results, the views of Ayatollah Khamenei in the field of family are classified into the topics of marriage and family formation, family structure and function, family pathology, family health, child education, family and the governing system. **Conclusion:** It is hoped that Ayatollah Khamenei's views as a model of the Iranian Islamic style will be studied and exploited by counseling and psychotherapy specialists and family researchers.

Keywords: Ayatollah Khamenei, family, marriage, theorizing.

تحلیل محتوای دیدگاه مقام معظم رهبری در امر ازدواج و خانواده و ارائه یک مدل خانواده

*خدابخش احمدی

استاد مرکز تحقیقات علوم رفتاری دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران

داود نوده ئی

استادیار مرکز تحقیقات علوم رفتاری دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف مطالعه و تحلیل محتوای دیدگاه مقام معظم رهبری در امر ازدواج و خانواده انجام شده است. به این امید که بتواند در شناخت خانواده در الگوی اسلامی ایرانی و ارتقای استحکام آنها و در نیل به یک نظریه بومی یاری رسان باشد. **روش:** پژوهش یک مطالعه کیفی است و در آن از دو روش "تحلیل محتوا" و "نظریه داده بنیاد (گراند تئوری)" استفاده شد. واحد پژوهش شامل مستندات موجود آرشیوی شامل نوشته‌ها و آثار مکتوب فرمایشات و بیانات و اوامر ارائه شده از سوی مقام معظم رهبری در زمینه خانواده می‌باشد. **یافته‌ها:** مطابق نتایج، دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در حوزه خانواده در محورهای ازدواج و تشکیل خانواده، ساختار و عملکرد خانواده، آسیب شناسی خانواده، بهداشت و سلامت خانواده، تربیت فرزند و خانواده و نظام آمده است. **نتیجه گیری:** امید است دیدگاه مقام معظم رهبری به عنوان یک مدل با الگوی اسلامی ایرانی مورد مطالعه و بهره‌برداری توسط متخصصان مشاوره و روان‌درمانی و پژوهشگران خانواده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: مقام معظم رهبری، خانواده، ازدواج، نظریه پردازی

* نویسنده مسئول: Email: kh_ahmady@yahoo.com

مقدمه

خانواده به عنوان سنگ زیر بنای جامعه و محیطی مقدس، باصفا و به زیباترین تعبیر قرآنی محل سکون و آرامش است. در این رابطه پیامبر گرامی اسلام (ص) فرموده است که هیچ بنیادی نزد خدا پسندیده تر از ازدواج نیست (Al-Kafi, 1407 AH). بر این اساس در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است: خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابنده انسان است، اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است و همچنین در اصل دهم آن آمده است: از آنجاکه خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است همه قوانین و مقررات و برنامه ریزیهای مربوطه باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق اسلامی باشد.

جامعه سالم در گرو وجود خانواده سالم است و خانواده سالم انسانهای سالم را تربیت می کند. خانواده مرجع حل و فصل استرسهای فردی و استرسهای جامعه است. در خانواده است که سلامتی یا بیماری شخصیتی، روانی و اجتماعی علائم خود را برای اولین بار بروز می دهد. خانواده همچون یک ارگانسیم دارای مراحل تولد، رشد و افول است، خانواده همچون جامعه دارای ساختار، قدرت، قواعد، قوانین، ناظر، رهبر و زیرمنظومه است. خانواده همچون هر سیستم طبیعی دارای اعضاء، عملکرد، ساختار، مرز و آنتروپی است و از قوانین سیستم همچون تضایف، هم ایستایی و بازگشت پیروی می کند و بالاخره اینکه خانواده سیستمی بی همتاست، شکلهایی از آن از ابتدای آفرینش انسان بوده، در تمامی قبایل و جوامع وجود داشته و تا انسان هست خانواده نیز خواهد بود (Ahmadi, 2008).

بنابراین، اولین مرکز بروز و ظهور هر نوع آسیب بر فرد و جامعه، خانواده است. ناامیدی نسبت به آینده، دوری از معنویات، گرایش به ابتذال، سست شدن بنیانهای خانواده، ایجاد شکاف بین والدین و فرزندان، بحران هویت، گسترش اعتیاد، تجمل گرایی، تغییر الگوها و نهایتاً بحران ارزشی، هم عامل و هم معلول این تحولات است. در اثر این تغییرات تأثیر تهاجم فرهنگی دشمن حتمی است (Ahmadi, 2007).

خانواده کوچکترین واحد اجتماعی است. قوانین، قواعد، ساختار روابط، سلسله مراتب قدرت، نظام عملکردی و تمامی عناصر مرتبط با خانواده با عناصر اجتماعی و فرهنگی آن جامعه درهم آمیخته است. بر این اساس تمامی کارکردهای خانوادگی از قبیل: تعارض و روشهای حل آن، روابط جنسی، نحوه گذران اوقات فراغت، تربیت فرزند، شیوه ارتباط با اقوام و دوستان، مدیریت مالی، روابط بین زوجین، سلیقه های فردی و مسائل مذهبی خانواده مرتبط به فرهنگ اجتماعی است (Ahmadi, 2008).

وظایف خانواده عبارت است از: تأمین نیازهای جسمی فرزندان، شناخت «خود» و «کشف خویشتن»، یادگیری که از خانواده شروع می شود و اینکه خانواده منبع رشد و شکوفایی استعدادهای اعضاء و فرزندان خود است (Gardner, 2016; Yavuzar, 2010). خانواده بستری است که در آن فرد رشد یافته و از موجودی ضعیف و ناتوان به انسانی باشخصیت تبدیل می شود. چرا که خانواده نخستین محیط اجتماعی است که فرد در آن قرار می گیرد.

در طول تاریخ تلاشهای زیادی برای حذف خانواده صورت گرفته است حتی جوامعی نیز سعی در از میان برداشتن ضرورت مقررات قانونی و مذهبی ازدواج را داشتند. ولی به زودی به مشکلات و پیامدهای این طرز زندگی زناشویی واقف گشته، به تدریج مجبور شدند به عمل ازدواج جنبه قانونی داده و مقررات جدیدی را برای حفظ خانواده به عنوان سلول زندگی اجتماعی مورد توجه قرار دهند (Vosoughi, 2012).

امروزه شاهد تحولات گسترده‌ای در نهاد خانواده هستیم که ما را ناگزیر می‌سازد خانواده را در مفهومی گسترده‌تر از مفهوم متداول و متعارف آن درک و فهم کنیم (Byun, Baek, & Kim, 2002). از دهه ۱۹۶۰ به بعد، در دوره‌ای که برخی از نظریه پردازان اجتماعی آن را مدرنیته دوم نام داده اند، بسیاری از تصورات مربوط به خانواده بهنجار موضوعیت خود را از دست داده‌اند (Beck, 2000). الگوی غالب تغییرات صورت گرفته در ساختار خانواده در اروپای غربی شامل کاهش نرخ ازدواج، تأخیر در ازدواج، افزایش طلاق، کاهش قابل توجه در فرزندآوری با وجود افزایش تعداد بچه‌های به دنیا آمده خارج از چهارچوب ازدواج، ظهور الگوهای جدید خانواده از جمله خانواده‌های تک والدی است (Janadleh, Rahnam, 2014).

بخش عمده‌ای از پژوهشهای اندیشمندان علوم انسانی به ویژه روان‌شناسی و مشاوره خانواده به این مهم اختصاص یافته است و هر روز به پژوهشهای این حوزه افزوده می‌شود. سیر صعودی آمار طلاق و فروپاشی خانواده در سالهای اخیر و عوارض منفی آن بر زنان و مردان مطلقه و فرزندان آنها از انگیزه‌های پژوهشگران برای انجام تحقیقات بیشتر در این زمینه است. امروزه بر اساس رویکردهای خانواده‌درمانی، آموزشهای مختلفی برای کمک به افراد برای بهبود زندگی خانوادگی انجام شده است که از مهمترین آنها رویکردهای روان‌پویشی، ساختی، سیستمی، راهبردی، شناختی - رفتاری، هیجان مدار و پسامدرن است (Mahmoudzadeh, Yousefi, Golparvar, 2018).

اگر طبق دیدگاه ایستمولوژیک به مجموعه این نظریه‌های خانواده توجه کنیم که او نام برنامه‌های پژوهش علمی بر آن می‌نهد، شامل دودسته از گزاره‌هاست. بخشی از آن گزاره‌هایی است که ابطال‌ناپذیر تلقی می‌شود و جنبه متافیزیکی دارد و در واقع هسته سخت این نظریه‌هاست و تغییرات آن بسیار اندک است و در همه الگوها به صورت بنیادین وجود دارد. بخش دیگری از آن گزاره‌هایی هستند که همانند یک کمربند حفاظتی^۳ به دور هسته سخت کشیده شده است و شامل سلسله‌ای از فرضیات است که مواجهه با موارد نقض، ابطالها متوجه این مفروضه‌ها می‌گردد (Lakatos, 1978).

امروزه دیدگاه مذکور به این شکل دنبال می‌گردد که اصول معرفت‌شناختی یک نظریه تفکیک شده، به مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی، ارزش‌شناختی و ... برای آن نظریه اشاره می‌شود. هسته سخت آموزه‌های ایرانی - اسلامی در حوزه ازدواج و خانواده دارای تعارضهای جدی با هسته سخت آموزه‌های غربی در این حوزه است که برخی از این تعارضات اساسی عبارتند از: محدود بودن روابط جنسی در خانواده یا گسترش آن

1-Normalfamily

2-Hardcore

3-ProtectiveBelt

به اجتماع؛ نقش زن در جامعه به عنوان شخص گران بها یا شیء گران بها یا شخص بی بها؛ عشقهای عمیق و عاطفی یا عشقهای سطحی و مبتذل؛ ارج نهادن به کانون خانواده یا بی توجهی به آن به خاطر فردگرایی و سودباوری؛ التزام زوجین به یکدیگر و استحکام خانواده یا عدم این التزام و تزلزل خانواده؛ نادر بودن طلاق یا شیوع و رواج عادی آن؛ عواطف شدید میان والدین و فرزندان یا بی عاطفگی حاکم بر خانواده‌ها؛ روابط خانوادگی و فامیلی عمیق و گسترده یا روابط اندک استثنایی و سطحی (Khandan, 2009).

باتوجه به تاکید رویکردهای جدید مشاوره و روان درمانی مبنی بر توجه به ملاحظات فرهنگی و باتوجه به تعارضهای مبانی آموزه‌های ایرانی اسلامی با آموزه‌های فرهنگ غربی ضرورت دارد که پژوهشهایی در زمینه الگوی مطلوب خانواده بر اساس آموزه‌های ایرانی - اسلامی صورت پذیرد.

متأسفانه عمده مبانی مباحث خانواده که در دسترس دانشجویان، استادان و پژوهشگران قرار دارد ترجمه بوده، شامل دیدگاه‌ها و نظریه‌هایی است که منطبق با آداب و رسوم، فرهنگ، قواعد، قوانین و ارزشهای خانواده‌های مربوط به جوامع مبدأ است. در حالی که مضامین خانواده از تعریف، رسالت، تا ساختار عملکرد خانواده وابسته به فرهنگ بومی آن جامعه است. باتوجه به این مشکل و نیز با توجه به تأکیدات مقام معظم رهبری که می‌فرمایند: «این همه منابع و تعالیم اسلامی در دسترس ماست: آیات کریمه قرآن؛ چه آیاتی که مستقیماً به این مسئله ارتباط پیدا می‌کند، و چه آیاتی که با کلیت خود، با عموم و اطلاق خود شامل این مورد می‌شود، در اختیار ماست؛ اینها را باید تئوریزه کنیم؛ به شکل نظریه‌ها و مجموعه‌های قابل تشعب، قابل استفاده و قابل استنتاج در بیاوریم و در اختیار همه بگذاریم (Khamenei, 2015)». ضرورت دارد تلاشهایی در خصوص بومی‌سازی و تدوین الگوها، مدلها و مبانی خانواده مبتنی بر فرهنگ جامعه ایرانی و اسلامی صورت گیرد. بررسی متون اسلامی و فرهنگ ملی در رابطه با امور مختلف و به خصوص علوم انسانی و به ویژه حوزه خانواده و تحقیق و بررسی در این زمینه می‌تواند منجر به نظریات و رویکردهایی گردد که نتیجه‌اش توسعه و بهبود وضعیت زندگی است (Hosseini-Birjundi, 2019).

تاکنون در این زمینه پژوهشهای معدود اما ارزشمندی صورت گرفته است که تلاش کرده‌اند با رویکرد فرهنگ ایرانی اسلامی به مقوله ازدواج، خانواده و فرزند پروری بپردازند. در پژوهشی با عنوان الگوی جامع خانواده در تراز اندیشه اسلامی محتوای مرتبط با موضوع خانواده در هفت عنوان (شامل ۲۱ جلد) از کتابهای اسلامی به روش تحلیل محتوای کیفی و با رویکرد استقرایی، بررسی شده، در نهایت در قالب الگوی جامع خانواده در اسلام در سه محور «دیدگاه‌های نظری اسلام درباره خانواده»، «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» و «عوامل تزلزل خانواده» ارائه شده است (Tagavipour, Esmaili, Salavatian, 2017).

در پژوهش دیگری با عنوان طراحی الگوی پایداری خانواده مبتنی بر آموزه‌های اسلامی داده‌های پژوهش از بررسی سه گروه از متون شامل تفاسیر قرآن کریم، کتب حدیث و کتب موجود در زمینه پایداری خانواده با رویکرد اسلامی و با روش گراند تئوری استخراج شده، در نهایت هفت مضمون سازمان‌دهنده در حوزه خانواده به دست آمده است که عبارتند از خدامحوری در خانواده، بنای رابطه بر محبت و دوستی، سازگاری و مدارا، پایبندی به اخلاق

اسلامی، پایبندی به حقوق و وظایف، ارضای متقابل جنسی و ارتباط صحیح زوجین و خانواده‌های اصلی آنان با یکدیگر (Mahmoudzadeh, Yousefi, Golparvar, 2018).

در پژوهشی با عنوان تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی اسلامی به بررسی این مسئله مهم پرداخته شده است که امروزه شاهد برهم کنشی ناسازگار بین برخی از اجزای مرتبط با خانواده سنتی با پاره‌ای از ارزشهای برخاسته از مدرنیته هستیم. هم چنین، به دلیل عدم سنخیت برخی از تحولات خانواده با تغییرات فعلی جامعه، این امر به عاملی برای بروز آسیبها و مسائل اجتماعی شده است. در چنین وضعیتی، نه می‌توان خانواده‌ها را به نظام هنجاری سنتی خانواده ترغیب کرد و نه می‌توان پذیرش نظام هنجاری مدرن را مطلوب دانست. آنچه در خلال طرح مناقشات نظری درباره وضعیت و چشم‌انداز خانواده پیشنهاد شده ضرورت شکل‌گیری الگویی از خانواده است که ضمن سازگاری با دو مؤلفه هویتی جامعه ایران، یعنی دین و فرهنگ ملی، از توان جذب مولفه‌های جدید متناسب با تحولات اخیر نیز برخوردار باشد و بتواند با فراهم آوردن برخی قابلیتها، از مسائل اجتماعی در خانواده، پیشگیری کند (Sadeghi Fasaei, Erfanmanesh, 2013).

اشکال اساسی در پژوهشهای صورت گرفته آن است که به صورت سیستماتیک همه ابعاد مرتبط با خانواده در آنها مطرح نشده است و برخی از مقولات برجسته تر شده است در صورتی که به نظر می‌رسد برای رسیدن به الگوی مطلوب خانواده مبتنی بر فرهنگ ایرانی اسلامی، نیازمند دیدگاهی جامع و همه جانبه هستیم. از سوی دیگر بسیاری از محققین به صورت مستقیم سراغ منابع اصیل اسلامی همانند قرآن و احادیث رفته اند در صورتی که خودشان در زمینه های علوم اسلامی تخصص نداشته اند و لذا ممکن است برخی از برداشتها آمیخته به نظرات شخصی و غیر تخصصی باشد. با توجه به این دو اشکال اساسی به نظر می‌رسد رجوع به متفکرین و اندیشمندان اسلامی و بررسی دیدگاه ها و نظرات آنان عقلانی تر و شایسته تر است.

از بین اندیشمندان اسلامی هم، بایستی کسانی در اولویت باشند که ضمن آشنایی عمیق با معارف اسلامی با دیدگاه های غربی و مسائل و مقتضیات دوران معاصر آشنایی بیشتری دارند و رویکردی تحلیلی، عقلانی و نقادانه دارند. به همین دلیل در این پژوهش به بررسی و تبیین اندیشه های مقام معظم رهبری پرداخته ایم، چرا که ایشان علاوه بر اینکه واجد همه ویژگیهای فوق الذکر هستند، بیش از هرکسی در جریان مسائل جامعه به ویژه در حوزه خانواده هستند و بنابراین دیدگاه های جامع تری بر اساس رویکرد ایرانی اسلامی می‌توانند ارائه دهند. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف مطالعه و تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری در امر ازدواج و خانواده و ارائه یک مدل خانواده انجام شده است به این امید که بتواند در شناخت خانواده‌های ایرانی و ارتقای استحکام آنها و در نیل به یک نظریه بومی ما را یاری رساند. چرا که داشتن یک الگوی ایرانی اسلامی برای خانواده یک ضرورت اساسی است تا ساختار بین روابط خانوادگی بین آنها تعریف شود و همچنین با داشتن الگوی واحد برنامه‌ریزیهای مختلف بر اساس یک روند واحد تنظیم شود.

روش شناسی

این پژوهش یک مطالعه کیفی است و در آن از دو روش "تحلیل محتوا (Content Analysis)" و "نظریه داده بنیاد (Grand Theory)" استفاده شد. تحلیل محتوا و نظریه داده بنیاد از مطالعاتی است که اطلاعات آن از قبل موجود است و به لحاظ نوع، توسعه‌ای بوده، از لحاظ روش، تحلیلی از نوع کیفی به حساب می‌آید. تحلیل محتوا، فرآیند بررسی تصویر واقعیتها و نیز بررسی میزان انطباق برنامه‌ها با ویژگیهای ساختاری و محتوایی است. روش تحلیل محتوا بر این فرض بنا شده است که با تحلیل پیامهای زبانی می‌توان به کشف معانی، اولویتها، نگرشها، شیوه‌های درک و سازمان یافتگی جهان دست یافت. این روش که در رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی همچون ارتباطات، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و روان‌شناسی، کاربرد دارد، پژوهشگران نسبت به آن (به منزله روشی انعطاف پذیر برای تحلیل داده‌ها)، توجهی ویژه دارند. روش تحلیل محتوا، بین دو قطب عینی و ذهنی قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، رویکرد تلفیقی تحلیل محتوا، امروزه می‌تواند کاربردی تر (از کمی‌گرایی یا کیفی‌گرایی صرف در تحلیل محتوا) باشد (Ghaedi, Golshani, 2016).

روش نظریه داده بنیاد هم یکی از شیوه‌های تحقیق کیفی است که دارای روشها و رویه‌های منظم است که محقق را قادر می‌سازد تا نظریه مستقل بسازد؛ نظریه‌ای که با معیارهای علمی همچون معنادار بودن، مطابقت نظریه و مشاهده، قابلیت تعمیم، بازآفرینی، دقت، قاطعیت و اثبات‌پذیری مطابقت کند، درحالی که رویه‌ها چنان طراحی شده‌اند که دقت تحلیلی و قاطعیت را فراهم سازد، خلاقیت نیز عنصر مهمی است. خلاقیت محقق را قادر می‌سازد تا سؤالات داده‌ها را مطرح کند و با مقایسه‌هایی، به بینش درباره پدیده و به تنظیم نظری داده‌ها نایل آید. در پژوهش کیفی یک نظریه از قبل فرضیه‌سازی و شیوه گردآوری داده‌ها را کنترل نمی‌کند، بلکه نتایج پژوهش و داده‌های گردآوری شده خود منجر به تولید یک نظریه می‌شوند. بنابراین، در نظریه داده بنیاد انتخاب نمونه بر اساس فرضیات برخاسته از تحلیل داده‌ها و میزان روشنایی بخشی احتمالی شان برای نظریه‌ای که تا آن لحظه تدوین شده است صورت می‌گیرد. معیار انتخاب در اینجا این است که مورد بعدی تا چه حد به تدوین نظریه کمک خواهد کرد و با آن ارتباط خواهد داشت. اندازه نمونه نیز بر اساس تکمیل نظریه و اشباع مقوله‌های شناسایی شده است. منظور از اشباع در پژوهشهای نظریه‌بنایی، حالتی است که پژوهشگر در آن به طور ضمنی به این مفاهیم می‌رسد که داده‌های جدید، اطلاعات جدید یا شناخت بیشتری نسبت به مقوله‌ها به دست نمی‌دهد (Bazargan, 1401). این روش موقعی به کار می‌رود که محقق بخواهد مواد و مقوله‌ها را مورد تحلیل قرار دهد.

با توجه به ماهیت پژوهش، به جای جامعه آماری از واحدهای پژوهشی استفاده شد. واحد پژوهش شامل مستندات موجود آرشیوی است. این مستندات شامل نوشته‌ها و آثار مکتوب، فرمایشات و بیانات و اوامر ارائه شده از سوی مقام معظم رهبری در زمینه خانواده است. در مطالعه حاضر تمامی مستندات مرتبط و قابل دسترس بدون نمونه‌گیری مورد بررسی قرار گرفت. در این مطالعه مستندات بررسی شدند که در ۲۵ سال گذشته ارائه شده‌اند. بنابراین واحدهای پژوهشی دارای محدوده زمانی بوده، شامل زمانهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۳ است. مراجع

جمع‌آوری مستندات عبارتند از: سایت دفتر مقام معظم رهبری، کتابها و آثار مکتوب مرتبط با مقام معظم رهبری، مجموعه سخنرانیهای مقام معظم رهبری (چاپ شده یا نشده). برای جمع‌آوری اطلاعات بیشتر از سایتهای زیر استفاده شد: <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=contentShow&id=12472> ، <http://farsi.khamenei.ir>

کلید واژه‌های مورد استفاده عبارت بودند از: خانواده، ازدواج، زناشویی، زن، شوهر، فرزند، تربیت نسل، عروسی، مرد. پس از ورود هر یک از کلیدواژه‌ها در محل جستجوی بیانات، مطالب خام اولیه استخراج شد. همچنین با بهره‌گیری از سایت تبیان و مطالب آرشیوی در سازمان فرهنگی خانواده کتب مرتبط در این زمینه اطلاعات تکمیل شد، تعداد مواد خام ۴۹۷۹ مورد بود. معیار ارزیابی اعتبار اولیه مطالب در خصوص انتساب آنها به مقام معظم رهبری سایت مذکور بود. پس از آن از بین مطالب حاصل شده، مطالب غیر مرتبط حذف و مطالب مرتبط به مقولات جزئی تقسیم شد. در این مرحله ۱۸۵۰ مقوله به دست آمد. سپس با حذف مقولات تکراری به تعداد ۴۸۰ مقوله رسیدیم که طبقه‌بندی، نامگذاری، جدول‌بندی و تحلیل روی آن انجام گرفت.

با جستجوی در سایتهای مزبور کلید واژه‌های مورد تحقیق جامعه آماری به ترتیب زیر وجود داشتند. موارد بدون حذف تکرار آمده است:

واژه‌های کلیدی	تعداد موارد یافت شده
خانواده	۱۴۰۵
زن	۱۱۸۹
فرزند	۹۶۲
مرد و خانواده	۷۳۳
تربیت نسل	۲۵۲
تربیت فرزند	۲۲۸
ازدواج	۱۱۷
شوهر	۸۷
عروسی	۳۶
زناشویی	۱۰
جمع	۴۹۷۹

در این پژوهش متغیرهای پژوهش به جای سنجش، بر اساس طبقه‌بندی مقوله‌های پژوهشی مورد توصیف قرار گرفت تا امکان تحلیل جامع تمامی مقوله‌های پژوهشی فراهم شود. در عین حال برای افزایش اعتبار نتایج از روش مستندسازی و بازرسی فرایند مطالعه، ثبت و درجه‌بندی استفاده شد. همچنین، برای افزایش روایی درونی نتایج از ارزیابی مستندات (بر اساس روشهای نوین پژوهش)، برای افزایش روایی بیرونی نتایج از روش مطالعه تمامی مستندات موجود و قابل دسترس محقق استفاده شد. برای تحلیل محتوا از منابع آرشیوی استفاده شد. تحلیل محتوا مستلزم بررسی نظامدار اشکال ارتباطی با الگوهای مستند به صورت عینی است. در پژوهش حاضر برای نیل به اهداف پژوهش، فرایند زیر طی شد. ۱- تعریف مقوله‌ها بر اساس اهداف تحقیق، ۲- طبقه‌بندی مقوله‌ها بر اساس یک نظام طبقه‌بندی، ۳- توسعه مقوله‌ها تا تمامی سوالات پژوهشی را شامل شود، ۴- تعیین واحد یا

واحدهای تحلیل منطبق با سوالات پژوهشی، ۵- استفاده از درجه بندی و ارزیابی اعتبار تحلیلها، ۶- تعیین روایی نتایج با استفاده از تمامی مستندات آرشیوی قابل دسترس محقق و ۷- تحلیل نهایی نتایج بر اساس سوالات پژوهشی.

برای طبقه بندی، تمامی مطالب مطالعه گردید و یک نظام طبقه بندی بر اساس مقوله ها شکل گرفت. در مرحله بعد این نظام طبقه بندی در اختیار چند متخصص در حوزه خانواده قرار گرفت و نظرات آنها لحاظ گردید و طبقه بندی مقوله های اصلی صورت پذیرفت. سپس محتوای مباحث در قالب مقوله های فرعی و مفاهیم در این نظام طبقه بندی جای گرفت. در مرحله بعد تکرارها و همپوشانها حذف و یکپارچه سازی انجام شد و در نهایت به یک طبقه بندی اصلی رسیدیم که در این پژوهش ارائه و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در مرحله بعد با بهره گیری از نظریه داده بنیاد (گراند تئوری) نتایج حاصل از مقوله بندی و دسته بندی اطلاعات، با بهره گیری از خلاقیت محقق و بر اساس ابعاد مباحث و مفهوم شناسی مدل سازی مقوله ها و نتایج انجام شد. در این مدل سازی معیارهای معنادار بودن، مطابقت نظریه و مشاهده، قابلیت تعمیم، بازآفرینی، دقت، قاطعیت و اثبات پذیری مورد توجه قرار گرفت. در این مدل سازی از مدلهای موجود در حوزه خانواده، از جمله مهم ترین آنها: ازدواج و تشکیل خانواده، بهداشت و سلامت خانواده، آسیب شناسی خانواده، مداخله در خانواده استفاده شد. هرچند که ممکن است محقق دیگری بتواند مدلهای متفاوتی هم در این زمینه و با همین مقوله ها ارائه دهد.

یافته ها

الف- دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد ازدواج و تشکیل خانواده:

جدول (۱) دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد ازدواج و تشکیل خانواده

مقوله فرعی	مفاهیم
سادگی و اجتناب از تجمل	سادگی مراسم (۱۳۷۶/۱۳)؛ جهیزیه ساده (۱۳۷۷/۱۲/۲۸)؛ پرهیز از تفاخر در ازدواج؛ پرهیز از میهمانها و تالارهای مجلل؛ پرهیز از شهرت (۱۳۷۷/۸/۱۸)؛ جهیزیه فاطمه زهرا (ص) (۱۳۷۵/۹/۱۸)، مقابله با تشریفات ازدواج (۱۳۷۹/۶/۲۸)؛ پرهیز از تجمل طلبیها (۱۳۷۹/۱۲/۹)
فلسفه ازدواج	سکون و آرامش (۱۳۷۶/۷/۳۰) عمل به سنت پیامبر (ص)؛ کنترل غرائز (۱۳۸۹/۱/۱۱)؛ نیل به خوشبختی و آرامش (۱۳۷۹/۱۱/۱۶؛ ۱۳۷۱/۹/۲۵)؛ احساس سعادت و احساس امنیت؛ ضرورت وجود خانواده در جامعه؛ قداست ازدواج؛ پیوند دلها و جسمها و سرنوشتها (۱۳۷۷/۱۲/۱۱)؛ ارضای صحیح نیازهای جنسی (۱۳۷۰/۱۰/۴)؛ ضرورت طرح صحیح ازدواج موقت؛ عدم امتناع از ازدواج (۱۳۷۷/۲/۸).
جهت گیری معنوی	پرهیز از مهریه سنگین (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ رعایت مهر سنت (۱۳۷۰/۴/۲۰)؛ شرط کمال در ازدواج رعایت مسائل انسانی و اخلاقی؛ توجه به معیارهای ازدواج در اسلام؛ کفویت در ازدواج (ایمان)؛ پرهیز از معیارهای منفی مال و ثروت و جمال و تشخص اجتماعی (۱۳۷۷/۷/۱۹)؛ تقوی به عنوان ملاک انتخاب (۱۳۷۷/۱۰/۱۳)؛ محبت در ازدواج (۱۳۷۷/۸/۱۸)؛ غلبه جنبه معنوی ازدواج بر جنبه مادی؛ عدم ترس از ازدواج؛ شیوه ازدواج در اسلام به عنوان کاملترین برنامه الهی (۱۳۷۲/۱۰/۲۹)
آزادی	پرهیز از ازدواجهای تحمیلی؛ ازدواج اختیاری؛ انتخاب آزادانه همسر؛ رضایت پسر و دختر در ازدواج (۱۳۷۷/۱۲/۱۱)

مقام معظم رهبری در فلسفه ازدواج به انجام سنت پیامبر (ص)، سکون و آرامش و ارضای صحیح نیازهای جنسی تأکید می کنند که منطبق با آموزه های اسلامی است. یکی از فلسفه های بسیار مهمی که در آیات قرآن در مورد ازدواج مطرح شده است نیل به سکون و آرامش است. (روم / ۲۱). از سوی دیگر ازدواج ارضای مناسب نیازهای

جنسی در بستر خانواده و پیشگیری از انحرافات جنسی می‌شود (نور/۳۲ و ۳۳؛ نساء/ ۲۵). ایشان در مورد جهت‌گیری معنوی در ازدواج بر پرهیز از مهریه سنگین و تشریفات سنگین اشاره کرده، آن را سنت جاهلان دانسته‌اند. همچنین ایشان بر سادگی مراسم عروسی تأکید فرموده‌اند. همچنین در مورد معیارهای همسرگزینی، ایشان می‌فرمایند: "من اصرار دارم بر نفی بعضی از معیارها؛ یعنی چیزی که من بیشتر روی آن تأکید می‌کنم، ارائه یک چارچوب معیاری نیست. چون می‌دانید اسلام، میدان را باز گذاشته، ضمن این که ارزشهایی را در درجه اول قرار داده است؛ اما مردم را در آن چارچوب، صددرصد محدود نکرده است بنابراین من در تعیین معیارها خیلی اصراری ندارم، بلکه در نفی بعضی از معیارها اصرار دارم. من می‌خواهم از این جهت، معیار مثبتی گفته نشود، تا این که به معنای محدود کردن باشد. فقط می‌خواهم آن مرزهای منفی را ملاحظه کنم." در همین راستا ایشان جوانان را به پرهیز از معیارهای منفی در ازدواج از قبیل ثروت، تشخیص اجتماعی و جاذبه‌های صوری و ظاهری دعوت می‌کنند. از دیگر مواردی که مقام معظم رهبری بر آن تأکید فرموده‌اند تسهیل ازدواج و پرهیز از سخت‌گیریهاست: "پدران و مادران نسبت به مقدمات غیر لازم ازدواج سخت‌گیری نکنند جوانان که سخت‌گیری ندارند بگذارند ازدواج اسلامی انجام بگیرد بگذارند ازدواج برای دختر مسلمان و زن جوانی که در محیط اسلامی است مثل ازدواج فاطمه زهرا (س) باشد. ازدواجی با پیوند عشقی معنوی و الهی و جوششی بی‌نظیر میان زن و مرد مؤمن و مسلمان و همکاری و همسری به معنای واقعی بین دو عنصر الهی و شریف اما بیگانه از همه تشریفات و زر و زیورهای پوچ و بی‌محتوای ظاهری، این است ازدواج درست زن مسلمان و تربیت فرزند و اداره محیط خانه و البته اندیشیدن و پرداختن به همه چیز جامعه و دین و دانش و فعالیت اجتماعی و سیاسی اسلام، این است. همچنین ایشان همه دختران و زنان را به پرهیز از تجملات فرا می‌خوانند و می‌فرمایند: "من با تظاهر به تجمل و تجمل‌گرایی در حد معتدل کم‌ناگزیرش مخالفتی نمی‌کنم؛ لیکن اگر بنا شد که روند افراطی پیدا کند، چیز بسیار مزخرفی است. در لباس، در آرایش، در زر و زیورها و طلا و جواهرات، خانمها بایستی خیلی اهمیت بدهند که امساک بشود و بی‌اعتنایی به این چیزها انجام بگیرد، تا شاید ان‌شاءالله به درخشندگیها و زیباییهای واقعی‌تر بیشتر توجه بشود، تا به این زیباییهای ظاهری". ایشان در زمینه جهیزیه هم به سادگی و پرهیز از زرق و برق سفارش می‌کنند. دینداری، رعایت اخلاق اسلامی و توجه به معنویت در ازدواج و شکل‌گیری خانواده بر تجملات و تشریفات و زرق و برقهای زندگی رجحان دارد و می‌تواند عامل استحکام پیوند زناشویی باشد (مقام معظم رهبری در زمینه آزادی در ازدواج و انتخاب همسر و پرهیز از ازدواجهای تحمیلی، نیز ایشان چنین بیان می‌فرمایند: "خداوند به اراده زن و مرد در همه امور از جمله ازدواج احترام گذاشته است و بر همین اساس واداشتن دختران به ازدواج با مردان، از نظر اسلام حرام است و بدون رضایت دختر جایز نیست."

ب-دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد ابعاد، ساختار و عملکرد خانواده

جدول (۲) دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد ابعاد، ساختار و عملکرد خانواده

مقوله فرعی	مفاهیم
جایگاه	زن عنصر محوری خانواده (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ نقش همسری و مادری زن (۱۳۷۰/۱۰/۱۴)؛ زن عنصر اصلی تشکیل خانواده؛ ریحان بودن
محوری زن در خانواده	زن (۱۳۷۸/۱۲/۲۲)؛ زن مدیر داخلی خانواده؛ زن منبع مهر (۱۳۸۴/۵/۵)؛ تاثیر زن بر سایر اعضای خانواده (۱۳۷۵/۶/۲۸)؛ زن ملکه زنبور عسل در خانه؛ زن منبع عواطف خانواده (۱۳۷۰/۱۰/۱۴).
کارکردهای خانواده	انتقال فرهنگ جامعه از طریق خانواده (۱۳۸۴/۵/۵)؛ بهشتی و جهنمی شدن در خانواده؛ خانواده سالم سازنده جامعه سالم (۱۳۷۷)؛ تربیت نسل سالم در خانواده؛ روابط جنسی سالم؛ ترویج اخلاق و فرهنگ صحیح؛ (فرهنگ صرفه‌جویی و قناعت، مسئولیت‌پذیری، وجدان کاری، روحیه ایثار، روحیه سخت‌کوشی، تعاون و همکاری، انضباط فردی و اجتماعی، احترام به قانون، الگوی خانواده ایرانی اسلامی، سنت ازدواج ساده و آسان، ترویج ازدواج به هنگام، ترویج محافل دینی در خانواده‌ها) (۱۳۷۵/۶/۲۸، ۱۳۷۶/۷/۳۰)؛ بصیرت‌افزایی در مسائل و موضوعات مختلف (۱۳۷۶/۱۲/۱۴)؛ رشد و تکامل و خودسازی (۱۳۷۵/۶/۲۸)؛ بهره‌مندی از آرامش و امنیت؛ بروز استعدادها (۱۳۷۶/۷/۳۰)؛ تحکیم ارتباط زناشویی (۱۳۷۲/۱۰/۸)؛ کمال از طریق اصلاح روابط خانوادگی (۱۳۷۵/۶/۲۸)؛ ارتقای آگاهی سیاسی (۱۳۷۶/۷/۵)؛ تربیت فرزندان (۱۳۷۵/۱۲/۲۰)
عوامل استحکام خانواده	تقسیم وظایف (۱۳۷۸/۱۲/۲۲)؛ وظایف زن در خانه (۱۳۷۵/۹/۶)؛ سازگاری متقابل (۱۳۷۴/۵/۱۱)؛ پاسداری از پیوند توسط هر دو زوج (۱۳۷۶/۹/۶)؛ رسیدگی به همسر و فرزندان (۱۳۷۷/۲/۷)؛ هدایت همدیگر (۱۳۷۴/۵/۸)؛ تامین نیاز متقابل؛ مراقبت از همدیگر؛ اصلاح همدیگر؛ مراقبت اخلاقی از همدیگر (۱۳۷۷)؛ رعایت حقوق متقابل زن و مرد (۱۳۷۶/۷/۳۰)؛ انجام مسئولیتهای متقابل (۱۳۷۷/۹/۱۲)؛ وفاداری به همسر (۱۳۷۸/۱۱/۲۵)؛ همکاری زن و شوهر با یکدیگر (۱۳۷۸/۱۲/۲۲)؛ لزوم اجازه شوهر برای زن؛ زن شریک درآمد شوهر (۱۳۷۳/۹/۲۲)؛ تلاش برای حفظ علقه؛ ارتباطات فامیلی (۱۳۷۶/۷/۳۰)؛ انجام نقشهای خانوادگی (۱۳۸۸/۶/۱۸)؛ آموزش روشهای صحیح اداره امور خانه (۱۳۸۱/۱۰/۶)؛ رعایت حقوق اقتصادی زن (۱۳۷۵/۶/۲۸)؛ رعایت اخلاق زناشویی؛ رعایت حجاب؛ رعایت محرم و نامحرم (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ تنظیم روابط زن و شوهر (۱۳۷۸/۱۱/۱۸)؛ پرهیز از اسراف (۱۳۸۸/۱/۱)؛ معیشت خانه با مرد (۱۳۷۹/۶/۲۸)؛ توجه به نقش‌های جنسیتی (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ اولویت هزینه‌های خانه (۱۳۷۴/۴/۲۶)؛ اولویت خانواده بر کار (۱۳۸۸/۶/۱۸).

نقشهای زن و شوهر:

از دیدگاه مقام معظم رهبری زن عنصر اصلی و محوری خانواده است. ایشان در تبیین این موضوع می‌فرمایند: "زن رکن اساسی و عنصر اصلی خانواده است و اسلام برای نقش زن در داخل خانواده اهمیت فراوانی قائل است زیرا با پایبندی زن به خانواده و تربیت فرزندان در آغوش پرمهر مادر، نسلها در آن جامعه بالنده و رشید خواهند شد". لذا ایشان جایگاه ویژه‌ای برای زن در خانواده قائلند و از زن به عنوان ریحان، منبع عواطف در خانواده، مدیر داخلی خانواده و منبع مهر و ملکه زنبور عسل در خانواده یاد می‌کنند. ایشان آنچنان نقشی برای زن در خانواده قائلند که زن را به عنوان حافظ خانواده می‌دانند و بدون حضور زن، مرد را ناتوان از حفظ خانواده می‌دانند. همچنین ایشان خلوص بیشتری برای کار زنان نسبت به مردان قائلند و اجر بیشتری را به دلیل همین خلوص بیشتر، برای زنان در پیشگاه خداوند قائلند. از دیدگاه مقام معظم رهبری مرد نیز می‌بایستی علاوه بر فعالیتها و مشغله‌های بیرون از خانواده و تأمین مایحتاج خانواده توجه ویژه‌ای نسبت به همسرش داشته باشد و قدردان زحمات و تلاشهای او در خانواده باشد. همچنین مرد، حتی‌المقدور در کانون خانواده حضور داشته باشد، برای خانواده و فرزندانش وقت بگذارد و خستگی کارش را برای زن و فرزندان‌ش نیاورد و با روحیه‌ای شاداب در خانه حضور پیدا کند. یکی دیگر از موارد بسیار مهم در مورد زن و مرد از دیدگاه مقام معظم رهبری در خانواده تقسیم وظایف است. وقتی دو نفر در کنار هم قرار می‌گیرند و همسر می‌شوند، بعضی از وظایف وجود دارد که بین اینها مشترک است. مانند کشیدن بارهای خانواده، همکاریهای گوناگونی که در راه

بردن خانوار مؤثر است. اینها باید با هم همکاری کنند. این کارها بین زن و مرد مشترک است. حداکثر این است که تقسیم کار شود.

زن مسلمان در عائله وظائفی دارد و آن همان رکنیت اساسی خانواده و تربیت فرزندان و هدایت و تقویت روحی شوهر است. کانون خانواده، جایی است که عواطف و احساسات باید در آنجا رشد و بالندگی پیدا کند، بچه‌ها محبت و نوازش ببینند، شوهر که مرد است و طبیعت مرد، طبیعت خام‌تری نسبت به زن است و در میدان خاصی، شکننده‌تر است و مرهم زخم او، فقط و فقط نوازش همسرش است - حتی نه نوازش مادر- باید نوازش ببیند، برای یک مرد بزرگ، این همسر کاری را می‌کند که مادر برای یک بچه کوچک آن کار را می‌کند؛ و زنان دقیق و ظریف، به این نکته آشنا هستند. اگر این احساسات و این عواطف محتاج وجود یک محور اصلی در خانه - که آن، خانم و کدبانوی خانه است - نباشد، خانواده یک شکل بدون معنا خواهد بود. وظایف اصلی مرد هم علاوه بر کار و تأمین معیشت خانواده، قدر شناسی از همسر، تعامل با فرزندان، رعایت اخلاق اسلامی و مهرورزی و وفاداری نسبت به همسر است.

ایشان ضمن ملاحظه تفاوت‌های زن و مرد جایگاه بسیار خاصی برای زن در خانواده قائل شده‌اند و در واقع ساختار خانواده را بر اساس محوریت زن در خانواده می‌دانند. ایشان زن را سرچشمه جوشان عواطف در خانواده می‌دانند که می‌بایستی در زمینه همسررداری و نیز تربیت فرزندان از این عواطف بهره گیرد و محیط خانواده را سرشار از عواطف کند. دو وظیفه بسیار اساسی برای زن، همسررداری و تربیت فرزند است. زن می‌بایستی در عین حال که سرشار از عواطف است توانایی تدبیر و مدیریت امور داخلی خانواده را داشته باشد و نیز برای حفظ پاکی و عفت خود به رعایت مرزهای درونی و بیرونی که عبارتست از عفاف و حجاب پردازد تا هم به سلامت و پاکی خانواده و هم سالم‌سازی فضای جامعه کمک کند. از سوی دیگر مرد نیز جایگاه خاصی در خانواده دارد. اگر زن محور درون خانواده است مرد نیز به عنوان ستون و مقوم چنین خانواده‌ای است. در واقع مرد بر اساس ساختار و ویژگیهای خاص جسمانی و روانی خود موظف به حفظ حریم خانواده و برطرف کردن نیازهای آن برای ادامه بقای خانواده و بسترسازی برای انجام وظایف زن به عنوان محور خانواده است. وظیفه تأمین معیشت بر عهده مردان است تا بتوانند نیازهای اقتصادی خانواده را برطرف کنند، اما این تنها وظیفه و نقش مرد نیست بلکه او می‌بایستی به نیازهای عاطفی همسرش نیز توجه کند و بر اساس اصل احترام و قدر شناسی با همسر خود رفتار کند و در گفتار و رفتار خویش احترام را رعایت کند و قدرشناسی خود را از چنین بانویی نشان دهد. رعایت تعهد و وفاداری از سوی مرد اهمیت فراوانی دارد که زن را به خانه و خانواده‌اش دلگرم می‌کند و می‌بایستی مرد با التزام عملی به آن، کانون خانواده را مستحکم‌تر کند. همچنین مرد نیز می‌بایستی در تربیت فرزندان با همسر خود همراهی کند و حتی المقدر مدد رسان او در این امر باشد و نسبت به این موضوع به بهانه کار و خستگی و غیره بی‌اعتنایی نکند و بار تربیت فرزندان را به تنهایی بر دوش زن نگذارد. همه این وظایف و نقشهای زن و مرد در خانواده می‌بایستی در فضایی پر از معنویت و سرشار از ایمان برخاسته از اعتقادات دینی باشد و زن و مرد هر دو خود را موظف به رعایت اخلاق الهی بدانند و در

چنین چهارچوب مقدسی با شرایط مختلفی که پیش می‌آید بتوانند خود را سازگار کنند و این قدرت سازگاری مهمترین عامل دوام و قوام و موفقیت زندگی خانوادگی است.

کارکردهای خانواده:

مقام معظم رهبری کارکردهای خاصی را برای خانواده با ساختاری که مطرح گردید قائلند اولین کارکردی که ایشان برای خانواده مطرح کرده‌اند ارضای مناسب نیازهای جنسی از طریق روابط جنسی سالم میان زن و شوهر در بستر خانواده است. ایشان هرگونه تمتع جنسی خارج از چارچوب خانواده را بر اساس دیدگاه اسلام ممنوع می‌دانند و خانواده را مناسب‌ترین بستر برای تأمین این نیاز انسانی می‌دانند. یکی دیگر از کارکردهای اساسی خانواده از منظر ایشان تربیت فرزند است که البته نقش اصلی آن را بر عهده مادر دانسته و آغوش مادر را مناسبترین بستر برای تربیت فرزندان شایسته می‌دانند. از دیگر کارکردهای خانواده بصیرت‌افزایی در مسائل مختلف است. در تبیین این موضوع ایشان می‌فرمایند: " شما فقط بایستی دو کلمه حرف قابل قبول و منطقی داشته باشید که به فرزندان بزنید؛ درباره هر مسئله‌ای که به نظر شما مهم است. درباره دین، درباره انقلاب امام و رژیم گذشته، درباره مسائلی که روز به روز و نوع به نوع مطرح می‌شود، باید حرف داشته باشید. «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» خودتان و فرزندان و اهل خودتان را حفظ کنید. این بسیار مهم است. بصیرت را برای خودتان و برای آنها به وجود بیاورید." بنابر این از دیدگاه ایشان چون خانواده بخش اصلی و مهم جامعه دینی است لذا می‌بایستی در تربیت و آماده‌سازی فکر و دل فرزندان جهت ایفای نقش مناسب در جامعه و پذیرفتن با بصیرت نقشها و مسئولیتهای مورد نیاز جامعه دینی کارکرد سازنده و مناسبی داشته باشد. در همین راستا ایشان افزایش آگاهیهای سیاسی اعضای خانواده را نیز از کارکردهای مهم آن می‌دانند. آخرین کارکردی که ایشان برای خانواده قائلند انتقال فرهنگ و اخلاق صحیح است. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: " انتقال فرهنگها و تمدنها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و یک فرهنگ در یک جامعه و انتقالش به نسلهای پی در پی، به برکت خانواده انجام می‌گیرد. اساس ازدواج و مهمترین مصلحت ازدواج، عبارت است از تشکیل خانواده. علت هم این است که اگر خانواده سالمی در یک جامعه‌ای وجود داشته باشد، آن جامعه سالم خواهد شد و موارث فرهنگی خودش را به صورت صحیح منتقل خواهد کرد. در آن جامعه، تربیت کودکان، به بهترین وجه صورت می‌پذیرد. برای همین، در کشورها و جوامعی که خانواده دچار اختلال می‌شود، معمولاً اختلالات فرهنگی - اخلاقی به وجود می‌آید. اگر نسلهای بخواهند فرآورده‌های ذهنی و فکری خود را به نسلهای بعدی منتقل کنند و جامعه از گذشته خودش سود ببرد، این فقط با خانواده ممکن است. در محیط خانواده است که اول بار، تمام هویت شخصیت یک انسان بر اساس فرهنگ یک جامعه شکل می‌گیرد و این پدر و مادرند که به طور غیر مستقیم و بدون اینکه تحمیلی باشد، بدون اینکه خود آنها تصنعی به کار ببرند، به طور طبیعی محتوای ذهن و فکر و عمل و معلومات و اعتقادات و مقدسات و اینها را به نسل بعدی منتقل می‌کنند."

عوامل استحکام خانواده:

از دیدگاه مقام معظم رهبری عواملی وجود دارند که می‌توانند به استحکام خانواده کمک کنند. به عنوان مثال میان زن و مرد به لحاظ ویژگیهای جسمی، روحی و روانی تفاوت‌هایی وجود دارد که ملاحظه آنها به درک بهتر نقش زن و مرد در خانواده و در اجتماع و نیز درک بهتر احکام الهی در مورد زن و مرد و تفاوت‌هایی که در بعضی از احکام وجود دارد، خواهد انجامید. ایشان در این زمینه می‌فرمایند: "طبیعت زن و مرد هر کدام ویژگی‌ای دارد. در داخل خانواده کار و روحیات مرد را نباید از زنان توقع کرد. روحیات زن را هم در خانواده نباید کسی از مرد توقع کند. هر کدام یک خصوصیات طبیعی و روحی دارند که مصلحت بشر، مصلحت جامعه، مصلحت نظام اجتماعی زن و مرد این است که روحیات و خصوصیات مرد و زن در تعامل اینها در داخل خانواده دقیقاً رعایت شود که اگر رعایت شد هم این خوشبخت است و هم آن." ایشان از نظر جنبه الهی بین زن و مرد هیچ تفاوتی قائل نیستند و از نظر اسلام جنس زن بودن و مرد بودن را مهم نمی‌دانند بلکه تعالی بشری، اخلاق بشری و بروز استعدادها را از دیدگاه اسلام مهم می‌دانند و برای انجام وظایفی که به هر کسی یا هر جنسی از جنسهای بشری متوجه است، تأکید می‌کنند. از نظر حقوق هم، ایشان زن و مرد را برابر می‌دانند اما تفاوت در احکام و حقوق را صرفاً ناشی از تفاوت‌هایی در طبیعت زن و مرد می‌دانند و نه ناشی از تبعیض قائل شدن میان زن و مرد.

لذا از دیدگاه مقام معظم رهبری ملاحظه این تفاوتها و تفکیک "عدم وجود تفاوت بین زن و مرد از جنبه الهی" و "وجود تفاوت بین زن و مرد از نظر طبیعت" می‌تواند به روشن شدن بهتر نقش زن و مرد در خانواده و نیز درک بهتر تفاوتها در برخی از احکام و برابری حقوق زن و مرد - و نه تشابه حقوق - کمک کند. لذا مقام معظم رهبری بر این موضوع تأکید می‌کنند که حتماً می‌بایستی کسانی که در معارف اسلامی آگاهی دارند، تلاش کنند و بتوانند نظر اسلام را در آن جاهایی که حقوق زن و مرد متفاوت است، درست تبیین نمایند، تا هر کسی تصدیق کند که این دقیقاً بر اساس طبیعت و فطرت انسانی زن و مرد و بر طبق مصالح جامعه است.

با چنین درکی از تفاوتها و حقوق زن و مرد بر اساس آن می‌توان خانواده مستحکمتری داشت چرا که اعضای خانواده به ویژه زن و مرد تلاش خواهند کرد تا نسبت به رعایت حقوق یکدیگر که متناسب با طبیعت و اقتضائات وجودی‌شان در احکام اسلامی مطرح شده ملتزم باشند و حقوق یکدیگر را تزییع نکنند. به عنوان مثال مقام معظم رهبری، هرگونه ظلم در حق زن از سوی مرد را به بهانه حق مرد مذمت می‌کنند و می‌فرمایند: "بعضی از مردان خیال می‌کنند که زن وظیفه دارد همه کارهای مربوط به آنها را انجام دهد. البته در محیط خانواده زن و مردی که به هم علاقه دارند با کمال میل و شوق کارها و خدمات یکدیگر را انجام می‌دهند اما انجام دادن از روی میل غیر از این است که کسی احساس کند یا این طور عمل کند که گویا وظیفه زن است که باید مثل یک مستخدم خدمت مرد را به آن شکل انجام دهد. چنین چیزی در اسلام وجود ندارد." بنابراین شایسته است که هم مرد و هم زن اولاً حقوق و تکالیف مربوط به خود و همسرشان را به خوبی بشناسند ثانیاً خود را ملتزم به رعایت آنها کنند تا زندگی خانوادگی آنان استحکام بیشتری پیدا کند.

به همین ترتیب یکی از عوامل بسیار مهمی که می‌تواند متناسب با همین تفاوتها به استحکام زندگی خانوادگی کمک کند تقسیم وظایف بین زن و مرد بر اساس نقشهای هرکدام از آنان است. مقام معظم رهبری با تأکید بر این موضوع می‌فرماید: "وقتی دو نفر در کنار هم قرار می‌گیرند و همسر می‌شوند، بعضی از وظایف وجود دارد که بین اینها مشترک است. مانند کشیدن بارهای خانواده، همکاریهای گوناگونی که در راه بردن خانوار مؤثر است. اینها باید با هم همکاری کنند. این کارها بین زن و مرد مشترک است. حداکثر این است که تقسیم کار شود" و در زمینه وظایف اختصاصی هم به عنوان مثال در مورد زنان چنین می‌فرماید: "زن مسلمان در عائله وظایفی دارد و آن همان رکنیت اساسی خانواده و تربیت فرزندان و هدایت و تقویت روحی شوهر است". لذا همانگونه که پیشتر هم بیان شد وظایفی از قبیل تأمین معیشت و مسائل اقتصادی و کارهای بیرون از خانواده از وظایف اختصاصی مردان است. البته این امر منافاتی با تحصیل و اشتغال زنان ندارد اما شرط اساسی اینست که زنان از وظایف اصلی و اساسی خود که همان محوریت خانواده، همسررداری و تربیت فرزند است غفلت نکنند و آن را در اولویت همه وظایف خویش قرار دهند.

یکی دیگر از عوامل استحکام خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری رعایت اخلاق اسلامی است. ایشان بر رعایت اخلاق اسلامی از سوی زن و مرد تأکید کرده، رعایت آن را از مهمترین عوامل استحکام زندگی خانوادگی برشمرده‌اند. لذا ایشان به ویژه بر حسن معاشرت با همسر از سوی مردان تأکید مضاعفی دارند: "من می‌خواهم به یکایک شما عزیزانی که در این بخشهای دشوار خدمت می‌کنید، به خصوص توصیه کنم اگر دیگران هر قدر نسبت به خانواده‌های خود رسیدگی، خوشرفتاری و حُسن معاشرت دارند، شما باید دو برابر آنها خود را مقید به این اعمال کنید... من شنیده‌ام گاهی بعضی از برادران خوب ما که مشغول چنین فعالیتهای دشواری هستند و اعصابشان خسته است، در داخل خانه، با همسرشان معاشرت مطلوبی ندارند؛ نه، این را ما نمی‌پسندیم... ببینید چقدر اهمیت دارد که خدای متعال به صورت مطلق می‌فرماید: «و عاشروهنَّ بالمعروف». وقتی این زحمتی که آن خانم متحمل می‌شود، سنگین است، وظیفه شما هم سنگینتر می‌شود. آنها مرکز عواطف و احساساتند... زن مجموعه‌ای از عواطف و احساسات حساس در وجودش هست. شما حق ندارید به این عواطف و احساسات، بی‌اعتنا باشید یا خدای نکرده متعرض شوید... بنابراین توصیه اول من که خیلی هم مهم است، این است که رنج غربت و نگرانی همسران، فرزندان و خانواده خود را با رفتار خودتان در خانه، هر اندازه که می‌توانید، جبران کنید... مرد پاسدار، مرد مؤمن، مردی که در راه خدا کار می‌کند، باید همه صحنه‌ها و عرصه‌های زندگی‌اش خدایی باشد. یکی از آن صحنه‌ها، تعامل با خانواده - به خصوص با همسر و فرزندان - است... شما باید مظهر اخلاق باشید. ممکن است شما بیرون از خانه به خاطر پیش آمدن یک حادثه کوچک، عصبانی شوید؛ اما این عصبانیت نباید در داخل خانه، خود را نشان دهد." بنابر فرمایشات مقام معظم رهبری حسن معاشرت با زنان موجب می‌شود که احساسات و عواطف زن به عنوان محور خانواده نه تنها خدشه‌دار نشود بلکه روحیه بهتری پیدا کند تا بتواند علیرغم سختیها و مرارت‌های اداره امور خانواده و تربیت فرزندان را به نحو شایسته انجام دهد.

یکی دیگر از عوامل استحکام خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری رعایت مرزها و حریمهاست. ایشان با تأکید بر این موضوع می‌فرمایند: "در همه جا - در خیابان، در اداره، در تجارتخانه - حریم داشته باشند. میان زن و مرد مسلمان، حجاب و مرزی معین شده است. اختلاط و امتزاج زن و مرد، مثل اختلاط و امتزاج مردان با هم و زنان با هم نیست. این را باید رعایت کنند. هم مرد باید رعایت کند و هم زن باید رعایت کند. برای این که آن اختلاطی که گفتم، پیش نیاید و حدود اخلاقی حفظ شود، اسلام برای زن حجاب را معین کرده است. خود این حجاب، یکی از وسایل امنیت است. با حجاب زن مسلمان، هم خود زن مسلمان امنیت پیدا می‌کند و هم مردان مسلمان امنیت پیدا می‌کنند. آن جایی که حجاب را از زنان دور می‌کنند، آن جایی که زن را به عریانی و برهنگی نزدیک می‌کنند، در درجه اول، امنیت از خود زن و در درجه بعد، از مردان و جوانان گرفته خواهد شد. برای این که محیط سالم و دارای امنیت باشد؛ زن بتواند کار خود را در جامعه انجام دهد، مرد هم بتواند مسؤولیتهای خود را انجام دهد، اسلام حجاب را معین کرده است که این حجاب، یکی از آن احکام برجسته اسلام است." ایشان آنقدر به رعایت این مرزها اهمیت می‌دهند که در توصیه‌های خود به زوجهای جوان از پسران می‌خواهند که در معاشرت با نامحرم و حتی محارم کاری نکنند و حرفی نزنند که زنان خود را وادار به حسادت کنند. به دختران جوان هم سفارش می‌کنند که در برخوردشان با مردهای بیگانه، کاری نکنند و حرفی نزنند که حسّ حسادت و غیرت شوهرانشان را تحریک کنند، که اگر چنین کنند این حسادتها موجب شکل‌گیری بدبینی شده، پایه‌های محبت را سست می‌کند و از ریشه می‌سوزاند.

عامل دیگر استحکام خانواده توجه به نیازهای متقابل و برآورده کردن آنهاست. از دیدگاه مقام معظم رهبری مهمترین نیاز زن و مرد در خانواده نیاز به احساس آرامش است. البته ایشان نیاز زن به آرامش را بیشتر از مرد می‌دانند: "زن هم در کشاکش زندگی زنانه خود، با بحرانش و با تلاطمهایی مواجه می‌شود. چه در محیط بیرون از خانه مشغول تلاش و فعالیت و کارهای گوناگون سیاسی، اجتماعی و... باشد یا در داخل خانه مشغول باشد که زحمت و اهمیتش کمتر از کار بیرون نیست. حالا زن در این کشاکش به تلاطمهایی برخورد می‌کند و چون روح او ظریف‌تر است، بیشتر به آرامش، به آسایش، به تکیه کردن به یک شخص مطمئن احتیاج دارد. او کیست؟ او شوهر است. انسان که ماشین نیست، انسان روح است، انسان معنویت است، عواطف و احساسات است. حالا می‌خواهد آرامش پیدا کند. آرامش کجاست؟ محیط خانواده است." همچنین در درون خانواده تأمین نیازهای جنسی متقابل یکی از پایه‌های اساسی استحکام خانواده می‌تواند باشد. مقام معظم رهبری تصریح می‌کنند: "اسلام همین گزینه جنسی را پشتوانه بنای خانواده قرار داده است. یعنی، وسیله استحکام خانواده قرار داده است. یعنی چه؟ یعنی وقتی زن و مرد عقیف‌اند و متدین و خداترس‌اند و طبق دستور اسلام از گناه در باب گزینه جنسی اجتناب می‌کنند، طبیعتاً نیاز زن و مرد به یکدیگر در این مورد بیشتر خواهد شد. وقتی به هم زیادت‌تر احتیاج داشتند، این بنای خانواده که پایه اصلی اش زن و مرد است، مستحکم‌تر خواهد شد."

یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل استحکام خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری سازگاری متقابل است: "سازگاری در محیط خانواده جزء واجبات است نایستی زن و شوهر تصمیم بگیرند که خودشان هر چه گفتند

همان شود، آنچه خودشان می‌پسندند همان بشود، سازگاری در زندگی اساس بقای زندگی است و همین است که محبت می‌آفریند همین است که موجب برکات الهی می‌شود و دلها را به هم نزدیک کرده، پیوندها را مستحکم می‌کند. از دیدگاه ایشان، سازگاری فقط از جانب زن نباید باشد بلکه مرد هم بایستی بتواند سازگاری داشته باشد و سازگاری متقابل بین زن و مرد است که می‌تواند موجب استحکام بیشتر زندگی خانوادگی شود.^{۱۱}

ج- دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد آسیب شناسی خانواده:

جدول (۳) دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد آسیب شناسی خانواده

مفاهیم	مقوله فرعی
فرهنگ برهنگی؛ فساد اخلاقی؛ اختلاط زن و مرد (۱۳۳۸)؛ هوسرانی (۱۳۶۷/۳۰)؛ بی بندوباری (۱۳۷۷)؛ ضعف حجاب (۱۳۷۰/۱۰/۴)؛ نقش رسانه‌ها در بی بندوباری (۱۳۸۹)؛ سیاست غرب در ترویج مفاسد اخلاقی؛ فساد نوجوانان (۱۳۸۱/۱۲/۶)؛ افزایش کودکان نامشروع (۱۳۹۰/۳/۱)؛ تفکر سود و لذت طلبی؛ تاثیر بی بند و باری بر روی فرزندان و نسل (۱۳۷۷/۲/۸).	عدم رعایت مرزها
زورگویی مرد در خانه؛ توهین و تحقیر (۱۳۷۸/۱۲/۲۲)؛ دفاع نادرست از حقوق زن (۱۳۸۹)؛ تعدی به حقوق زن (۱۳۷۷)؛ نقش غرب در تخریب زن (۱۳۸۱/۱۲/۶)؛ نگاه غلط و بد فهمیدن جایگاه زن؛ معضل جهانی در مورد زن؛ استفاده از زن به عنوان کلفت؛ وجود عادات جاهلی در خانواده؛ تجارت و قاچاق زنان (۱۳۹۰/۳/۱)؛ بد عمل کردن در رفتارهای داخل خانواده (۱۳۸۱/۱۲/۶)؛ نگاه غلط زن در خدمت مرد؛ حرمسرا مصداق اهانت به زن (۱۳۷۵/۶/۲۷)؛ عدم استقلال زن؛ عدم آگاهی زنان از حقوق خود (۱۳۷۷).	ظلم به زن
عدم رسیدگی به وضع خود (۱۳۸۹)؛ چشم و هم چشمی (۱۳۷۳/۳/۱۶)؛ تجمل گرایی (۱۳۷۸/۱۰/۲۶)؛ اولویت دادن شغل به خانواده؛ آرایش و عدم رعایت نوع پوشش (۱۳۸۱/۱۲/۶)؛ ناتوانی در همسر داری؛ عدم توجه به تربیت فرزندان (۱۳۷۵/۱۲/۲۰)؛ عدم رعایت حقوق مرد؛ عدم پذیرش نقش اصیل زن بودن (۱۳۷۷)؛ افراط و تفریط در مورد اشتغال (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ افراط و تفریط در زمینه تحصیل (۱۳۷۶/۷/۳۰)؛ ضعف قوانین و تعلیم و تربیت زنان (۱۳۷۷).	عدم توجه زن به وظایف اصلی
وجود دخلتها در زندگی (۱۳۷۵/۲/۱۷)؛ عدم رعایت حقوق همسر؛ عدم محبت (۱۳۷۷)؛ بی اعتمادی به همسر (۱۳۷۹/۱۱/۱۶)؛ مشکلات عصبی ناشی از خانواده آشفته؛ تقابل زن و مرد (۱۳۷۵/۶/۲۸)؛ اقدامات هیجانی و بدون فکر؛ خیانت و عدم وفاداری؛ عدم رعایت عدالت؛ عدم رعایت اخلاق (۱۳۷۳/۹/۲۲).	اختلافات زناشویی

عدم رعایت مرزها

یکی از آسیبهای خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری عدم رعایت مرزهاست. هنگامی که در جامعه، عفاف و حجاب مورد هجوم قرار می‌گیرد و با انواع و اقسام شیوه‌ها به ترویج فرهنگ برهنگی و فساد پرداخته می‌شود موجب می‌شود که کانون گرم خانواده متزلزل و آسیبهای جدی به آن وارد شود و همچنین موجب می‌شود که افراد تمایل کمتری به تشکیل خانواده داشته باشند. مقام معظم رهبری با تأکید بر این نکته که فرهنگ غرب مروج فرهنگ برهنگی و فساد است، می‌فرماید: " فرهنگ غرب برنامه‌ریزی برای فساد انسان است فرهنگ دشمنی و بغض با ارزشها و درخشندگیها و فضیلتهای انسانی است فرهنگی است که همچون ابزار در اختیار خداوندان زور و زر و امپراتوران قدرت است با این فرهنگ در صدند نسل بنی‌آدم را از همه فضایل انسانی تهیدست کنند و انسانها را به موجودات فاسد و مطیع و تسلیم و غافل از یاد خدا و معنویت تبدیل کنند منافع آنها جز از طریق گسترش این فرهنگ تأمین نمی‌شود" ایشان سپس ادامه می‌دهند که "بسیاری از افرادی که هنوز دلشان در هوای کیفیت زندگی غربی است متأسفانه از مفاسد زندگی غربی که لجن آلوده و فاسد است و در آن هیچ یک از بنیانهای اصیل بشری - همچون خانواده و شخصیت انسانی زن و مرد - سالم نمی‌ماند اطلاعی ندارند امروز ببینید که در امریکا و انگلیس همجنس‌بازی رسمی و قانونی شده است و خجالت هم

نمی‌کشند کاری را انجام دادند که ما از نقل و حکایت آن شرم داریم و حیا می‌کنیم. مردم ما بدانند آیا وقتی در کشوری ازدواج دو همجنس با هم قانونی می‌شود بنیان خانواده در این جامعه باقی خواهد ماند؟" همچنین ایشان به نقش رسانه‌ها در ترویج فرهنگ برهنگی از سوی غرب اشاره می‌کنند و تصریح می‌کنند: "راه‌اندازی بزرگترین ایستگاه‌های تلویزیونی و رادیویی از آن صاحبان بزرگترین کارخانه‌ها و معادن و منابع و عظیمترین ثروتهاست تشکیلات صهیونیستی برای فساد نسل بشر از حدود صد و پنجاه سال پیش شروع به برنامه‌ریزی و اشاعه فساد و فحشا کرده‌اند آنها زن‌ها را از عفت بشری خارج ساختند به طوری که حتی زن‌های اروپا و امریکا هم به شدت پنجاه سال اخیر دچار فحشا و فساد و دوری از فضایل انسانی نبوده‌اند زنان کشورهای اسلامی و دیگر کشورهای دور دست که جای خود دارد همچنین مردها را به فساد و راحت‌طلبی و تنبلی و عشرت‌جویی و مصرف‌گرایی کشاندند و به قبول وضع زندگی حیوانی وا داشتند برای این‌که از طرف مردها و زن‌هایی که در کشورهای مختلف عالم زیر فشار استبداد و استعمار این قدرتها قرار می‌گیرند تهدید نشوند مغزها را فاسد کردند." بنابراین از دیدگاه مقام معظم رهبری، نتیجه ترویج فرهنگ برهنگی و فساد از سوی غرب با بهره‌گیری از رسانه‌های مختلف، فروپاشی نظام خانواده و تضعیف و فساد مغزهاست با هدف جلوگیری از مقابله انسانها با استبداد و استعمار تا اینکه نظام‌های سلطه بتوانند اهداف استعماری و استثمار خود را با خیال راحت، پیش ببرند. هنگامی که زن و مرد در محیط خارج از خانواده بتوانند نیازهای مختلف عاطفی و جنسی خود را برطرف کنند دیگر محیط خانواده نمی‌تواند استحکام داشته باشد لذا از دیدگاه مقام معظم رهبری، اسلام غرائز جنسی را هم در خدمت استحکام خانواده قرار داده است و به همین دلیل هر گونه تمتع جنسی خارج از محدوده ازدواج و خانواده را ممنوع کرده است اما هنگامی که با ترویج فرهنگ برهنگی و سوءاستفاده ابزاری از جاذبه‌های زنان محیط جامعه فاسد شد، خانواده‌ها در معرض آسیبهای جدی قرار می‌گیرند، علاوه بر آن ممکن است افرادی که مجرد هستند تمایل کمتری برای ازدواج و تشکیل خانواده داشته باشند.

در همین راستا مقام معظم رهبری بر رعایت مرزها به عنوان مهمترین عامل استحکام خانواده و عدم ترویج فساد در جامعه تأکید می‌کنند و می‌فرمایند: "مرزبندی اسلام در ارتباطات میان زن و مرد در صحنه اجتماع وجود دارد. محیط تحصیل و جامعه باید برای دختر و پسر سالم و امن باشد و اسلام برای حفظ حدود اخلاقی و کمک به امنیت زن و مرد، حجاب را برای زن تعیین کرده است. زنان مسلمان با حجاب، امنیت خود و مردان را در جامعه تأمین می‌کنند. آنجا که حجاب را از زن مسلمان دور می‌کنند، در درجه اول امنیت از زنان و سپس از مردان و جوانان سلب می‌شود و اسلام برای ایجاد محیطی سالم و دارای امنیت و برای آن که زن بتواند به مسؤولیتهای اجتماعی خود عمل کند، حجاب را معین کرده است که این خود یکی از احکام برجسته اسلام محسوب می‌شود." (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰). به طور کلی رعایت مرزها یا در واقع مسئله رعایت محرم و نامحرم از اصول بسیار مهم و اساسی است که اسلام بر آن تأکید کرده است: "مسئله محرم و نامحرم در اسلام جدی است. البته بخش عمده‌ای از این قضیه محرم و نامحرم باز برمی‌گردد به خانواده. یعنی چشم پاک و دل بی‌وسوسه و ریب برای هر یک از زوجین موجب می‌شود که محیط خانواده از طرف او تقویت و

گرم شود؛ مثل یک کانون گرمابخشی، محیط را گرم می‌کند. اگر آن طرف مقابل هم همین چشم پاک و دل خالی از وسوسه را داشت، طبعاً این دو جانبه خواهد شد و محیط می‌شود محیط کانون خانوادگی گرم و بامحبت. اگر چنانچه نه، چشم خائن، دست خائن، زبان دو وجه، دل بی‌محبت و بی‌اعتقاد به همسر و همسری وجود داشت، ولو ظاهرسازی‌هایی هم باشد، محیط خانواده سرد می‌شود".

ظلم به زنان:

یکی دیگر از آسیبهای جدی که مدنظر مقام معظم رهبری است ظلم به زنان است. ایشان نقش تاریخی غرب را در ظلم به زنان بسیار جدی می‌دانند و بیشترین ظلم و تعدی نسبت به زنان را متوجه مردان در غرب می‌دانند: "دنیای غرب زن را در طول دوره‌های گذشته تا امروز اینقدر مورد تحقیر قرار دادند...، شما ببینید در اروپا و در کشورهای غربی تا اندکی پیش زنان حقوق مالی مستقلی نداشتند من یک وقت به دقت آمارش را استخراج کردم و در صحبتی ظاهراً در نماز جمعه چهار پنج سال پیش از این بود، آن را مطرح کردم مثلاً تا اوایل قرن بیستم با همه آن ادعاهایی که شده است با آن کشف حجاب عجیب و غریبی که در غرب روزه‌روز هم بیشتر شده با آن اختلاط جنسی بی‌نهایت و بی‌مهاری که خیال می‌کنند این احترام کردن و ارزش دادن به زن است، در عین حال زن غربی حق نداشته از ثروتی که متعلق به خودش بوده آزادانه استفاده کند. زن مالک دارایی خودش نبوده است یعنی زنی که ازدواج می‌کرد ثروت و دارایی و ملکش متعلق به شوهرش بود خودش حق نداشت نسبت به آن تصرفی بکند تا این‌که به تدریج حق مالکیت و حق کار تا اوایل قرن بیستم به زنان داده شد یعنی این مسئله را که جزو اولین حقوق بشری است از زن دریغ داشتند اما فشار و تکیه بیشتر را روی آن مسئله ای گذاشتند که درست نقطه مقابل مسائل ارزشی واقعی است که در اسلام به آن اهتمام شده است. " همچنین در زمینه مسائل اقتصادی هم همه داراییهای زنان در غرب پس از ازدواج به شوهر تعلق می‌گرفت که این هم ظلم در حق زنان بود. اما در تقابل با ظلمی که غرب در حق زنان روا داشته است مقام معظم رهبری به تبیین دیدگاه اسلام در زمینه حق فعالیت علمی، اقتصادی و سیاسی برای زن می‌پردازند و چنین بیان می‌کنند: " از نظر اسلام، میدان فعالیت و تلاش علمی و اقتصادی و سیاسی برای زنان، کاملاً باز است. اگر کسی با استناد به بینش اسلامی بخواهد زن را از کار علمی محروم کند، از تلاش اقتصادی باز دارد، یا از تلاش سیاسی و اجتماعی بی‌نصیب سازد، به خلاف حکم خدا عمل کرده است. زنان به قدری که توان جسمی و نیازها و ضرورت‌هایشان اجازه می‌دهد، می‌توانند در فعالیتها شرکت کنند. آنها هر چه می‌توانند، تلاش اقتصادی و سیاسی و اجتماعی کنند. شرع مقدس، مانع نیست. " همچنین مقام معظم رهبری بر اساس دیدگاه اسلام، ضمن اینکه اموال و داراییها و درآمدهای زن را متعلق به خودش می‌دانند در عین حال مرد را مسئول معیشت خانواده و زن را شریک درآمد همسر می‌دانند."

بنابراین ظلم به زنان بیشتر در فرهنگ غرب و در تاریخ تمدن غرب اتفاق افتاده است و موجب شکل‌گیری جنبشهایی برای جلوگیری از ظلم به زنان و احقاق حقوق آنان شده است در صورتی که از دیدگاه اسلامی ارزش و جایگاه ویژه‌ای برای زن در نظر گرفته شده است و حقوق بسیار مهمی مطرح کرده، مردان را به

رعایت دقیق این حقوق امر کرده است. متأسفانه افراطهایی که در تضييع حقوق زنان در غرب صورت گرفته است باعث شده که امروز به بهانه دفاع از حقوق زنان، انحرافات فراوانی به وجود بیاید و ظلم بیشتری در حق زنان صورت بگیرد: "در حقیقت نهضت دفاع از زنان در غرب یک حرکت دستپاچه، یک حرکت بی منطق، یک حرکت مبتنی بر جهالت، بدون تکیه به سنتهای الهی، بدون تکیه به فطرت و طبیعت زن و مرد بود و در نهایت به ضرر همه تمام شد؛ هم به ضرر زنان هم به ضرر مردان، و بیشتر به ضرر زنان. متأسفانه امروز بعضی از مقالاتی که به عنوان دفاع از زن نوشته می‌شود پیروی و تقلید از همان جنبشهای غربی است و بعضی از سخنانی که به عنوان احقاق حقوق بانوان بر زبان جاری می‌شود، کاملاً از موضع انفعال است. در صورتی که آنچه در تاریخ تمدن در غرب و در فرهنگ غرب وجود داشته با آن چیزی که اسلام در مورد زنان مطرح کرده کاملاً متفاوت است. لذا مقام معظم رهبری ضمن پذیرش ظلمهایی که در جوامع دیگر از جمله جامعه ما در حق زنان شده است در تبیین آن و ارائه راه حل، موضع فعالانه و مبتنی بر مبانی اسلامی را مطرح می‌کنند. ایشان ابتدا در تبیین ضرورت حرکت در جهت احقاق حقوق زنان و چگونگی ظلم به زنان در جامعه ما می‌فرمایند: "حرکت در جهت احقاق حقوق زنان در جامعه اسلامی و در جامعه ما حتماً باید انجام بگیرد منتها بر مبنای اسلامی و با هدف اسلامی. یک عده نگویند که این چه نهضتی است؟ این چه حرکتی است؟ مگر زن در جامعه ما چه کم دارد؟ متأسفانه ممکن است بعضی این گونه فکر کنند. این، ظاهری است. زن در همه جوامع - از جمله در جامعه ما - دچار ستم و دچار کمبودهایی است که بر او تحمیل می‌شود، اما این کمبود، کمبود آزادی به معنای بی بندوباری نیست. این کمبود، کمبود میدانها و فرصتها برای علم و معرفت و تربیت و اخلاق و پیشرفت و شکوفایی استعدادهاست. این را باید تأمین و جستجو کرد."

مقام معظم رهبری نکاتی را در مورد حرکت جهت احقاق حقوق زنان مطرح می‌کنند: "بعضیها به عنوان اینکه از زن دفاع می‌کنند به بحثهای انحرافی کشانده می‌شوند؛ بعضی از مسائل از قبیل دیه و امثال اینها را مطرح می‌کنند؛ در حالی که اینها بحثهای انحرافی است. نظر اسلام در مورد زن و مرد واضح و روشن است. یک نکته دیگر که باید مورد توجه باشد، دفاع اخلاقی و قانونی از زن، به خصوص در داخل خانواده است. دفاع قانونی با اصلاح قوانین - همان طور که گفته شد - و ایجاد قوانین لازم و دفاع اخلاقی با طرح این مسئله و مواجهه با کسانی که این را درست نمی‌فهمند و زن را در خانه مستخدم مورد ستم مرد، بدون تمکن از خودسازی معنوی تلقی می‌کنند و این گونه هم عمل می‌کنند، باید با این فکر با قوت و شدت مقابله بشود؛ البته به شکل کاملاً منطقی و عقلانی. مسئله بعد مسئله اهمیت دادن به عفاف در زن است. هر حرکتی که برای دفاع از زن انجام می‌گیرد. باید رکن اصلی آن رعایت عفاف زن باشد. "متأسفانه در بسیاری از حرکتهایی که به اسم دفاع از حقوق زن انجام شده در حق زنان ظلم بیشتری صورت گرفته که از مهمترین موارد آن می‌توان به استثمار جنسی زنان اشاره کرد که به اسم آزادی و حق زن در غرب اتفاق افتاده است. در واقع نظام سرمایه‌داری در غرب برای اینکه بتواند از زنان به عنوان ابزار کار و نیروهای ارزان قیمت استفاده کند به اسم آزادی زن آنها را وارد محیطهای کار کرد و از همه جاذبه‌های زنانه برای پیشبرد اهداف اقتصادی و سرمایه‌داری

خود به نوعی بهره‌کشی کرد. مقام معظم رهبری در این زمینه چنین می‌فرماید: "اگر چه از اواخر قرن نوزدهم میلادی حرکت‌هایی به نام آزادی زنان شروع شده است بانوان گرامی به خصوص زنان جوان که می‌خواهند در این زمینه‌ها بیندیشند، درست توجه کنند نکته مهم این است که حتی وقتی در اروپا برای زن حق مالکیت معین شد طبق بررسی موشکافانه جامعه‌شناسان خودِ اروپا به خاطر این بود که کارخانه‌ها که تازه بساط فناوری مدرن و صنعت در غرب را گسترده بودند احتیاج به کارگر داشتند اما کارگر کم بود و احتیاج به کارگر زیاد احساس می‌شد لذا برای این که زنان را به کارخانجات بکشاند و از نیروی کارشان استفاده کنند که البته مزد کمتری هم همیشه به زنان می‌دادند اعلان شد که زن دارای حق مالکیت است در اوایل قرن بیستم بود که اروپاییان حق مالکیت را به زن دادند این آن نگرش افراطی و غلط و ظالمانه نسبت به زن در غرب و در اروپاست یک افراط اینچنین در مقابل، تفریط هم دارد وقتی نهضتی به نفع زنان در چنان فضایی به وجود می‌آید طبعاً دچار تفریط‌هایی از طرف مقابل می‌شود لذا شما می‌بینید در طول چند ده سال آنچنان فساد و بی‌بند و باری در غرب به وسیله آزادی زنان به راه افتاد و رواج پیدا کرد که خود متفکران غربی را دچار وحشت کرد. امروز دلسوزان و مصلحان انسان‌های خردمند و با انگیزه در کشورهای غربی از آنچه پیش آمده است متوحش و ناراحتند و البته نمی‌توانند هم جلو آن را بگیرند به عنوان این که می‌خواهند به زن خدمت کنند بزرگترین ضربه را به زندگی او وارد آوردند. " متأسفانه این روندی که شروع شد زن را از محیط خانواده جدا کرد و زنان به جای اینکه اولویت اصلی را به خانه و خانواده دهند و در کنار آن به فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی خود پردازند، از نقش اصیل زن بودن فاصله گرفتند و به آن به چشم حقارت نگریستند و به اسم برابری زنان و مردان و به اسم آزادی زن، اولویت اصلی را به شغل و فعالیتهای اجتماعی دادند و لذا خانه و خانواده در حاشیه قرار گرفت و آسیب‌های جدی به نهاد مقدس خانواده وارد شد. هنگامی که زن به عنوان محور اساسی خانواده نتواند نقش اصیل خود را به عنوان زن بر اساس اقتضائات ساختار وجودی خود ایفا کند و همسر و مادر شایسته‌ای باشد چگونه می‌توان انتظار داشت که خانواده‌های مستحکمی شکل بگیرد و فرزندان شایسته‌ای پرورش پیدا کند.

مقام معظم رهبری ارزش قائل شدن به اصالت زن را مورد تأکید قرار داد، چنین می‌فرماید: "مسئله ارزش‌گذاری به اصالت زن، زن بودن، برای زن یک ارزش والاست؛ یک اصل است. به هیچ وجه تشبه به مردان برای زن ارزش به حساب نمی‌آید؛ همچنان که برای مردها تشبه به زنان ارزش به حساب نمی‌آید. هر کدام نقشی دارند، هر کدام جایی دارند، جایگاهی دارند و طبیعتی دارند و مقصودی از وضعیت خاص آنها در آفرینش حکیمانه‌ی الهی مورد نظر بوده که این مقصود باید برآورده شود؛ این مسأله مهم است. امروز شما خانمها می‌توانید در این زمینه نقش ایفا کنید؛ هم تحقیق کنید، هم بنویسید، هم ترویج کنید، هم عملاً نشان بدهید." لذا مقام معظم رهبری از اینکه زنان خود را شبیه مردان کنند بر حذر می‌دارند و حرکت‌هایی را که در این زمینه صورت می‌گیرد تا مسئله زن بودن را تحقیر کند، مذموم می‌داند: "امروز دست‌های به شدت مشکوک موج ضد ارزشی را در دنیا به راه انداخته‌اند- که در همه جا هست، در کشور ما هم متأسفانه در گوشه و کنار دیده می‌شود- اینها می‌خواهند زن را وادار کنند به اینکه بشود یک مرد! این را کسر شأن زن می‌دانند که چرا فلان

کارها را مرد می‌کند، زن نکند! این کسر شأن است؟ نگاه به این مسئله، نگاه غلطی است. این را عیب می‌گیرند که چرا شما می‌گویید زن، زن است؛ مرد، مرد است. خوب، مگر اینطور نیست؟ شما دلتان می‌خواهد که ما بیائیم بگوییم زن، یک مرد است؛ آن وقت یک مرد مصنوعی؛ کپی دوم مرد! این چه افتخاری است برای زن؟ افتخار برای زن این است که یک زن باشد؛ یک زن کامل، یک مؤنث کامل. در مقام ارزش‌گذاری‌های والا اگر نگاه کنیم، این ارزش - یک زن کامل بودن - از یک مرد کامل بودن کمتر که نیست، در مواردی قطعاً بالاتر و بیشتر هم هست. ما چرا این را از دست بدهیم."

افراط و تفریط در زمینه اشتغال زنان:

متأسفانه یکی از مسائلی هم که باعث می‌شود زنان از خانه و خانواده غفلت کنند افراط و تفریط در زمینه اشتغال زنان است: "اشتغال بانوان از جمله چیزهایی است که ما با آن موافقیم. بنده با انواع مشارکتهای اجتماعی موافقم حالا چه از نوع اشتغال اقتصادی باشد چه از نوع اشتغالات سیاسی و اجتماعی و فعالیتهای خیرخواهانه و از این قبیل باشد اینها هم خوب است. زنها نصف جامعه‌اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه اینگونه مسائل استفاده کنیم متنها دو سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی را که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است تحت‌الشعاع قرار ندهد... دومین مسئله، مسئله محرم و نامحرم است. مسئله محرم و نامحرم در اسلام جدی است... همین بیرون رفتنها و همین اشتغالات و اینها موجب می‌شود که گاهی سوءظنهای بیجا به وجود بیاید. لیکن فرقی نمی‌کند؛ بالاخره اگر سوءظن پیدا شد، چه سوءظن، مستند درستی داشته باشد، چه نداشته باشد، اثر خودش را می‌بخشد". بنابراین از دیدگاه مقام معظم رهبری، اولویت قائل شدن به خانواده و نیز رعایت مرزها (اصل محرم و نامحرم) در محیطهای اشتغال زنان دو اصل بسیار مهم است که بی توجهی کردن به آنها ممکن است آسیبهایی را در کانون خانواده و به تبع آن در جامعه ایجاد کند.

تعارضات و اختلافات خانوادگی:

یکی دیگر از آسیب‌شناسیهای بسیار مهم در حوزه خانواده مربوط به تعارضات و اختلافات خانوادگی است. یکی از این موارد بسیار مهم، تقابل زن و مرد در خانواده است که بعضاً منجر به تعارضات و اختلافات خانوادگی می‌شود. چنین تقابلی بین مرد و زن، میراث شومی است که از فرهنگ غرب به جا مانده است تجربه‌های تلخی که امروز ما شاهد هستیم در غرب اتفاق می‌افتد، حاصل نوع نگاهی است که غرب به زن دارد و تقابلی است که خواسته است بین زن و مرد به وجود آورد. متأسفانه این تفکر که خانه و خانواده میدان تاخت و تازی است که دائم زن و مرد می‌خواهند از یکدیگر سهم خواهی داشته باشند تفکر مسمومی است که به خانواده‌ها آسیب زده است. اینکه زن و مرد بخواهند به بهانه حقوق خود، دائماً با یکدیگر در نزاع و کشمکش باشند هرگز نمی‌توانند کانون گرم و پرعاطفه‌ای را به وجود آورند و در بستر آن به رشد و کمال مطلوب خویش برسند و بتوانند فرزندان سالم و شایسته‌ای را پرورش دهند. زن و مرد می‌بایستی بدون اینکه کانون خانواده را عرصه نزاع برای سهم‌خواهی بدانند، حقوق یکدیگر را بشناسند و این حقوق را رعایت کنند تا

محبت بین زوجین پایدار بماند: "محبت در صورتی خواهد ماند که طرفین حقوق یکدیگر و حدود خود را رعایت کنند و از آن تخطی و تجاوز نکنند. یعنی در واقع هر کدام از این دو طرف که دو شریک هستند و با هم زندگی را بنا می‌کنند، سعی کنند که جایگاه خود را در دل و ذهن و فکر طرف مقابل، جایگاه راسخ و نافذی قرار دهند. یعنی همان نفوذ معنوی؛ همان ارتباط و پیوند قلبی زن و شوهر. حقوق اسلامی برای این است." همچنین محیط خانواده می‌بایستی عرصه رعایت اخلاق باشد و به هیچ قیمتی زن و مرد از دایره اخلاق خارج نشوند: "آنچه که پیوند میان زوجها را استحکام می‌بخشد اخلاق و رعایت موازین اسلامی است."

از جمله مهمترین اصول اخلاقی برای استحکام خانواده، اصل گذشت، مهرورزی و وفاداری است. یکی از موارد بسیار مهمی که متأسفانه گاهی باعث شکل‌گیری تعارضات و اختلافات خانوادگی می‌شود دخالت‌های دیگران است. مقام معظم رهبری دیگران را از هرگونه دخالتی که بخواهد کانون گرم خانواده را متزلزل و سرد کند برحذر می‌دارند و چنین می‌فرمایند: "باید جوانها را هدایت کرد، اما در جزئیات آنها نباید دخالت کرد که زندگی برای آنها مشکل می‌شود... مبدا بعضیها با دخالت‌های خودشان، بعضیها با کم‌ظرفیتی و خوی بچگی خودشان، این بنای مستحکم را به اندک چیزی متزلزل کنند. اگر دیدید دخالت‌های آنها این زن و شوهر را نسبت به هم دل چرکین می‌کند، دیگر اجازه ندارند دخالت کنند." بنابراین از دیدگاه مقام معظم رهبری برای اینکه به تعارضات و اختلافات زناشویی دامن زده نشود می‌بایستی به رعایت اخلاق، رعایت حقوق و عدم تقابل و سهم‌خواهی زن و مرد در محیط خانواده و نیز جلوگیری از دخالت‌های دیگران توجه کرد.

د- دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد بهداشت و سلامت خانواده:

جدول (۴) دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد بهداشت و سلامت خانواده

مفاهیم	مقوله فرعی
محبت بین زن و شوهر (۱۳۷۹/۱۲/۲۱)؛ زن مایه آرامش دل (۱۳۷۱/۹/۲۵)؛ در طول روز به خانواده سر بزینید (۱۳۷۷/۳۰)؛ مهربانی زن و شوهر (۱۳۷۷/۹/۱۲)؛ صمیمیت و جریان عشق و محبت؛ مراعات حال یکدیگر (۱۳۷۷)؛ مهر ورزی و توجه به سرنوشت هم (۱۳۷۸/۱۱/۲۵)؛ حسن معاشرت و توجه به احساسات همسر (۱۳۷۹/۹/۱۰)؛ افتخار به وجود همسر (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ مودت و رحمت (۱۳۷۶/۷/۳۰)؛ توجه به تاثیر روحیه زنان بر مردان؛ نیاز بیشتر زن به آرامش (۱۳۷۹/۱۱/۱۶)؛ رهایی از غریزه جنسی (۱۳۷۶/۳۰)؛ سازگاری با همسر (۱۳۷۴/۵/۱۱)؛ بهبود کیفیت ارتباط زن و شوهر؛ احترام متقابل بین همسران (۱۳۷۳/۹/۲).	تامین نیازهای عاطفی و جنسی
تحمل عیب همسر (۱۳۷۱/۴/۹)؛ پیشگیری از حسادت؛ ملاحظه همدیگر (۱۳۷۳/۹/۲)؛ حمایت و کمک همدیگر (۱۳۷۲/۱۲/۲۲)؛ دین داری رمز پایداری خانواده؛ پاسداری از پیوند زناشویی؛ نیکوکاری و گذشت؛ محبت (۱۳۷۷)؛ وفاداری (۱۳۷۸/۱۱/۲۵)؛ احترام به والدین (۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ قدر شناسی و قدردانی (۱۳۹۰/۳/۱)؛ احساس وظیفه (۱۳۸۹).	التزام به اخلاق و دینداری
ساده زیستی (۱۳۷۴/۵/۱۱)؛ قناعت و پرهیز از تجملات زندگی توسط همسران (۱۳۷۶/۷/۳۰).	ساده زیستی

در فضایی که افراد در خانواده به سرنوشت یکدیگر بسیار اهمیت قائلند، به نیازهای یکدیگر و تأمین آنها توجه دارند و خود را به رعایت اخلاق ملتزم می‌دانند. همانطور که بیان شد، اولین شاخص، رعایت حرمتها و احترام در خانواده است. هر انسانی اعم از زن و مرد نیاز دارند که با آنان محترمانه و بر اساس کرامت انسانی تعامل شود و این احترام هم می‌بایستی صادقانه و درونی باشد و در رفتار فرد ظهور و بروز داشته باشد: "احترام به این معنا نیست که مثلاً همدیگر را با القاب و آداب صدا کنند. بلکه قلباً مرد نسبت به زن خود و زن

نسبت به مرد خود، احساس احترام داشته باشند. احترام را در قلب خود نگهدارید، برای هم حرمت قایل باشید. این در اداره زندگی مهم است. بین زن و شوهر، اهانت و تحقیر و تذلیل نباشد". در دیدگاه مقام معظم رهبری در خانواده سالم، هم همسران برای یکدیگر احترام متقابل قائلند، هم فرزندان با پدر و مادر محترمانه تعامل می‌کنند و هم والدین برای فرزندانشان احترام قائلند و آنان را در چنین فضایی که آکنده از احترام است، پرورش می‌دهند: "اگر در خانواده، آرامش و احترام حکمفرما باشد، می‌توان آسوده خاطر شد که فرزندان از لحاظ ساختار عاطفی و روانی سالم هستند. در خانواده، سه دسته انسان اصلاح می‌شود: مردها که پدران این خانواده هستند؛ زنها که مادران این خانواده‌اند و کودکان که نسل بعدی این جامعه هستند". آرامش در کنار احترام مقوله بسیار مهمی است، همانگونه که پیش از این بیان شد، نیل به آرامش در واقع به عنوان فلسفه ازدواج و تشکیل خانواده مطرح شده است. لذا در خانواده سالم افراد به آرامش می‌رسند و در محیطی آرام به زندگی و رشد و تکامل خویش ادامه می‌دهند. بخشی از این آرامش به تأمین نیازهای جنسی در محیط امن خانواده و بخشی از آرامش هم به مسائل روان‌شناختی حاکم بر خانواده اعم از گفتار و رفتار و روابط عاطفی مؤثر که به لحاظ روانی چنین آرامشی را ایجاد می‌کند، مربوط است: "زوجیت در طبیعت بشر، برای هدف بزرگی است. آن هدف، عبارت است از سکون و آرامش، تا شما در کنار جنس مخالف خودتان در درون خانواده - مرد در کنار زن، زن در کنار مرد - آرامش پیدا کنید. برای مرد هم آمدن به داخل خانه، یافتن محیط امن خانه، زن مهربان و دوست‌دار و امین در کنار او، وسیله آرامش است؛ برای زن هم داشتن مرد و تکیه گاهی که به او عشق بورزد و برای او مانند حصن مستحکمی باشد - چون مرد جسماً قویتر از زن است - یک خوشبختی است؛ مایه آرامش و سعادت است. خانواده این را برای هر دو تأمین می‌کند. مرد برای پیدا کردن آرامش، به زن در محیط خانواده احتیاج دارد؛ زن هم برای یافتن آرامش، به مرد در محیط خانواده نیازمند است - «لتسکنوا الیها» - هر دو برای سکون و آرامش، به هم احتیاج دارند. مهمترین چیزی که بشر به آن احتیاج دارد، آرامش است. سعادت انسان در این است که از تلاطم و اضطراب روحی در امان و آرامش روحی داشته باشد. این را خانواده به انسان می‌دهد". عنصر اصلی آرامش در خانواده، از دیدگاه مقام معظم رهبری وجود زن است: "زن مسلمان باید در محیط خانه، دل‌آرام شوهر و فرزندانش باشد؛ مایه آرامش زندگی و آسایش محیط خانواده باشد؛ در دامن پرمهر و پرعطوفت و با سخنان پرنکته و مهرآمیزش، فرزندان سالمی را از لحاظ روانی تربیت کند؛ انسانهای بی‌عقده، انسانهای خوش روحیه، انسانهای سالم از لحاظ روحی و اعصاب، در دامن او پرورش پیدا کنند و مردان و زنان و شخصیت‌های جامعه را به وجود آورد."

ایشان در عین حال که زن را دل‌آرام شوهر و فرزندان می‌دانند بر این موضوع تأکید می‌کنند که زن به خاطر روح ظریف و احساسات لطیفی که دارد نیازش به آرامش بیشتر از مرد است لذا مرد می‌بایستی تکیه‌گاهی محکم برای همسرش باشد و در تلاطمها و اضطرابها بتواند مایه آرامش او باشد تا او بتواند با چنین آرامشی، نقش تاثیرگذار همسری و مادری خود را به عنوان یک زن به نحو شایسته‌تری ایفا کند. با وجود احترام و آرامش در خانواده عنصر مهم دیگری که می‌تواند دوام و بقای خانواده را تأمین کند و زندگی را سرشار از

خوشی و شیرینی کند، جریان عشق و محبت در خانواده است: "عروس و داماد به هم محبت بورزند؛ چون محبت آن ملاطی است که اینها را برای هم حفظ می‌کند، در کنار هم نگه می‌دارد و نمی‌گذارد از هم جدا شوند. محبت خیلی چیز خوبی است. محبت که بود، وفاداری هم هست. بی‌وفایی و بی‌صفایی و خیانت به یکدیگر، دیگر نخواهد بود. محبت که بود، فضا، فضای اُنس می‌شود. فضای قابل تحمل و مورد استفاده و شیرین ایجاد می‌گردد". منشا چنین محبتی را ایشان منشا خدایی می‌دانند و بر تقویت چنین محبتی تأکید می‌کنند و لازمه استمرار چنین محبتی را رعایت حقوق یکدیگر و حفظ حدود و مرزها می‌دانند "محبت در صورتی خواهد ماند که طرفین حقوق یکدیگر و حدود خود را رعایت کنند و از آن تخطی و تجاوز نکنند. یعنی در واقع هر کدام از این دو طرف که دو شریک هستند و با هم زندگی را بنا می‌کنند، سعی کنند که جایگاه خود را در دل و ذهن و فکر طرف مقابل، جایگاه راسخ و نافذی قرار دهند. یعنی همان نفوذ معنوی؛ همان ارتباط و پیوند قلبی زن و شوهر". بنابر آنچه بیان گردید سه شاخص اصلی محبت، احترام و آرامش در خانواده در فضای اخلاق محور بر اساس توجه به سرنوشت یکدیگر و تأمین نیازهای متقابل نشان‌دهنده سلامت خانواده و حرکت خانواده در مسیر صحیح است.

۵- دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد تربیت فرزند:

جدول (۵) دیدگاه مقام معظم رهبری در مورد تربیت فرزند

مفاهیم	مقوله فرعی
آغوش مادر مناسبترین بستر تربیت (۱۳۷۵/۱۲/۲۰)؛ انتقال فرهنگ از طریق مادر (۱۳۸۴/۵/۵)؛ تربیت فرزند وظیفه مادر (۱۳۷۵/۱۲/۲۰)؛ تربیت فرزند با ارزش‌ترین کار زن؛ ضرورت آشنایی زن با قرآن (۱۳۸۷/۲۸)؛ ترجیح مادر بر پدر در احترام (۱۳۸۶)؛ الگویابی از حضرت زهرا (س) (۱۳۷۷)	نقش مادر
با شجاعت؛ با استقلال عقل؛ با فکر؛ با احساس مسئولیت؛ با احساس محبت؛ با جرئت؛ تصمیم‌گیر؛ با خیرخواهی؛ با نجابت (۱۳۷۷)	ویژگی فرزندان سالم
تعامل والدین و فرزندان (۱۳۷۷/۱۱/۱۳)؛ انجام وظیفه والدینی (۱۳۷۷/۹/۱۲)؛ مصاحبت با فرزندان (۱۳۷۷/۱۲/۱۴)؛ لزوم محبت به فرزندان؛ توجه عمیق به درد دلها و سوالات فرزندان؛ آشنا کردن فرزندان با معارف دینی؛ توجه به اقتضائات زمان در مورد فرزندان؛ تاثیر رفتار والدین بر فرزندان؛ انتخاب بهترین روش تربیت فرزند (۱۳۷۵/۱۲/۲۰)؛ کتابخوانی در خانواده (۱۳۷۲/۸/۱۹)؛ اثرات منفی تجربه محرومیت در فرزندان (۱۳۷۵/۱۲/۲۴)؛ رسیدگی و تربیت فرزندان (۱۳۷۷/۳۰)؛ لزوم رفاقت با فرزندان؛ معرفی الگوهای مناسب (۱۳۷۵/۶/۲۸)؛ الگوی خوب بودن والدین برای فرزندان (۱۳۷۳/۹/۲)	بایسته‌های تربیتی
لزوم توجه به تقوا در جوانان؛ ابتلائات جوانان امروزی در دنیا؛ سه خصوصیت اساسی جوان: انرژی، امید، ابتکار (۱۳۷۷/۲/۷)؛ اختلاف سلیقه در بین جوانان (۱۳۷۲/۹/۱۴)؛ مسئولیت دادن به جوانان (۱۳۸۱/۱۲/۶)؛ وظایف اساسی جوانان: تحصیل تهذیب و ورزش؛ گرایش به زیبایی و زیباسازی و زیبادوستی در جوانان؛ ارضای نیاز به هیجان در جوانان؛ احساس خودباوری در جوانان (۱۳۷۷/۲/۸)؛ احساس مسئولیت آگاهانه در جوانان؛ هشدار به جوانان در مورد توطئه دشمنان؛ مسئولیتهای جوانان؛ دعوت جوانان به مجاهدت اخلاقی (۱۳۸۱/۱۲/۶)	توجه به ویژگیهای نوجوان و جوان در خانواده

جایگاه مادر:

از دیدگاه مقام معظم رهبری مادر جایگاه ویژه‌ای در تربیت فرزند دارد و ایشان مناسبترین بستر تربیت را آغوش مادر می‌دانند و درباره اهمیت آن چنین می‌فرمایند: "مادرانی که تربیت فرزند در آغوش پرمهر و

عظوفت خود را به بهانه انجام کارهای دیگر رها می‌کند، مرتکب اشتباه می‌شوند. بهترین روش تربیت انسان آن است که در آغوش پر مهر و محبت مادر پرورش پیدا کند و زنانی که فرزند را از این موهبت الهی محروم می‌کنند، در واقع به زیان خود و فرزند خویش و جامعه اقدام کرده‌اند". ایشان با ارزش ترین کار زن را تربیت فرزند می‌دانند و معتقدند که انتقال صحیح فرهنگ از طریق مادران می‌تواند صورت بگیرد و در این زمینه تصریح می‌کنند که "مادر است که فرهنگ و معرفت و تمدن و ویژگیهای اخلاقی یک قوم و جامعه را با جسم خود، با روح خود، با خلق خود و با رفتار خود، دانسته و ندانسته به فرزند منتقل می‌کند" همچنین ایشان بر اولویت دادن به تربیت فرزند از سوی مادران تأکید می‌کنند و می‌فرمایند: "از جمله وظایفی که برعهده زنان در داخل خانه و خانواده است، مسئله تربیت فرزند است. زنانی که به خاطر فعالیت‌های خارج از خانواده، از آوردن فرزند استنکاف می‌کنند، برخلاف طبیعت بشری و زنانه خود اقدام می‌کنند. خداوند به این راضی نیست. کسانی که فرزند و تربیت فرزند و شیر دادن به بچه و در آغوش مهر و عظوفت بزرگ کردن فرزند را برای کارهایی که خیلی متوقف به وجود آنها هم نیست، رها می‌کنند دچار اشتباه شده‌اند. بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند؛ هم به ضرر فرزندشان، هم به ضرر خودشان و هم به ضرر جامعه اقدام کرده‌اند. اسلام این اجازه را نمی‌دهد. یکی از وظایف مهم زن، عبارت از این است فرزند را با عواطف، با تربیت صحیح، با دل دادن و رعایت دقت، آنچنان بار بیاورد که این موجود انسانی - چه دختر و چه پسر - وقتی که بزرگ شد، از لحاظ روحی، یک انسان سالم، بدون عقده، بدون گرفتاری، بدون احساس ذلت و بدون بدبختیها و فلاکتها و بلایایی که امروز نسل‌های جوان و نوجوان غربی در اروپا و امریکا به آن گرفتارند، بار آمده باشد ایشان در زمینه تربیت فرزندان تعامل والدین و فرزندان را بسیار مهم می‌دانند و بر لزوم مصاحبت با فرزندان و همدلی با آنان تأکید کرده‌اند: "من توصیه می‌کنم که پدر و مادرها میدان بدهند تا فرزندان‌شان با آنها بحث کنند؛ پدر و مادرها به خواست فرزندان و استدلال‌های آنها احترام بگذارند، اگر دیدند که استدلالی دارند که آن استدلال قابل قبول است، از آنها بپذیرند". یکی دیگر از نکات مهمی که ایشان بر آن تأکید کرده‌اند پرهیز از نازپرورده کردن فرزندان و توجه به آثار تجربه محرومیت در فرزندان است که می‌تواند نقش مهمی در رشد و پرورش فرزندان داشته باشد: "در منزل فرزند شما این طور نباشد که حالا چون فرزند عزیزی است، هر چه می‌خواهد، برایش فراهم بشود؛ نه، لباس کهنه، لباس وصله‌زده - لااقل در بعضی از اوقات - بپوشد. یکجا می‌خواهد برای - مثلاً - گردشی و کاری برود، ماشین برای او حاضر نباشد! برای خریدن فلان چیز، پول برایش حاضر نباشد؛ این طور نباشد که ما بگوییم این قدر پول همیشه در جیب تو باشد که دیگر معطل نمانی! نه؛ بگذار بچه ما یک وقت احساس کند می‌خواهد چیزی را بخرد و پول ندارد؛ همچنان که بچه‌های مردم خیلی اوقات می‌خواهند چیزی بخرند، پول ندارند!".

در زمینه تربیت فرزندان، ایشان توجه به ویژگیهای رشدی فرزندان به ویژه نوجوانان و جوانان را بسیار مهم می‌دانند و بر شناخت دقیق این ویژگیها و بهره بردن از آن برای تربیت آنان و بهره‌گیری از توانمندیها و

ظرفیتهای فراوان آنان تأکید می‌کنند: "من اساساً در بین این خصوصیات مهمی که جوانان دارند، سه خصوصیت را خیلی بارز می‌بینم، که اگر آنها مشخص گردد، و اگر آنها به سمت درستی هدایت شود، به نظر می‌آید که می‌شود به این سؤال شما پاسخ داد. آن سه خصوصیت عبارت است از: انرژی، امید، ابتکار. اینها سه خصوصیت برجسته در جوان است. اگر واقعاً رسانه‌ها در کمکهای فرهنگی که به ما می‌کنند - چه گویندگان مذهبی، چه گویندگان مسائل فکری و فرهنگی، چه صدا و سیما و چه مدرسه‌ها - بتوانند این سه خصوصیت عمده را درست هدایت کنند، من خیال می‌کنم که خیلی راحت می‌شود یک جوان راه اسلامی را پیدا کند؛ چون اسلام هم چیزی که از ما می‌خواهد این است که ما استعدادهای خودمان را به فعلیت برسانیم."

همچنین مقام معظم رهبری توجه به عواملی که موجب انحراف جوانان می‌شود و آگاهی بخشی مسئولانه به آنان در این زمینه به ویژه در بستر خانواده پرداخته‌اند و به مناسبت‌های مختلف در این زمینه نکات مهمی را بیان فرموده‌اند: "جوانان باید بدانند با آنچه از ورای مرزها به وسیله کسانی که هیچ به سرنوشت این ملت علاقه ندارند می‌رسد باید با احتیاط برخورد کرد. نمی‌شود بی‌قید و شرط هر چه را که از آن سوی مرزها می‌فرستند اعم از کالای فرهنگی و همچنین امواج تبلیغی و فرهنگی پذیرفت؛" "امروز سیاست مشترکی که در همه دنیا به وسیله مراکز معینی دنبال می‌شود. این سیاست عبارت است از این که جوانان را تا خرخره در شهوات و غرایز جنسی و فساد اخلاقی غرق کنند. این یک سیاست رایج در دنیاست و شامل شرق و غرب می‌شود هر منطقه‌ای آن را با هدفی خاص دنبال می‌کند. مراکزی که این سیاستها را طراحی می‌کنند وسایل و ابزار آن را هم به طور فراوان فراهم می‌کنند. این مراکز به طور عمده شامل مراکز اقتصادی صهیونیستی و قدرت‌طلبان بین‌المللی است که چشم به سرچشمه‌های ثروت در کشورهای دوخته‌اند که غالباً عقب‌افتاده و فقیر و ضعیفند و منابع ثروت بسیاری دارند. برای به چنگ آوردن این منابع ثروت مهمترین مانع اراده ملت‌هایی است که این منابع متعلق به آنهاست. برای فلج کردن ملتها بهترین راه فلج کردن جوانان است چون جوانان نیروی فعال هر کشورند. برای فلج کردن جوانان بهترین راه آلوده و زمینگیر کردن آنها به وسیله سکس، فحشا، مستی و مواد مخدر است."

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج حاصله، می‌توان دیدگاه مقام معظم رهبری را به عنوان یک مدل نظریه‌ای در زمینه خانواده مورد بررسی قرار داده، آن را به خوبی با سایر دیدگاه‌های مطرح شده در حوزه خانواده از قبیل: بهداشت روانی خانواده (Ahmadi, 2007, Ahmadi, 2008)، خانواده‌درمانی (تاریخچه، نظریه و کاربرد)، خانواده درمانی گلادینگ (Glading, 2011)، خانواده درمانی گلدنبرگ و گلدنبرگ (Goldenberg, Goldenberg, 2016)، خانواده و خانواده درمانی (Minuchin, 2019)، روان درمانی خانواده (Haley, 2018) مورد مقایسه قرار داد. ابعاد مدل خانواده در دیدگاه مقام معظم رهبری را می‌توان در بخشهای زیر مطرح کرد:

۱- **مضمون اصلی:** دیدگاه مقام معظم رهبری هم بر فرد و هم بر ساختار و عملکرد خانواده به طور همزمان تأکید دارد و علاوه بر آن و مهمتر از آن خانواده را بر ابعاد فطری و معنوی مبتنی کرده است. از نظرگاه ایشان خانواده

- مبتنی بر طبیعت خلقت و فطرت انسانی است. در آن به ساخت وجودی زن و مرد و ویژگیهای طبیعی و فطری توجه و تأکید می‌شود؛ جهت‌گیری خانواده معنوی است نه لذت‌جویی صرف دنیوی؛ در آن رعایت حقوق و وظایف و مرزها اصل اساسی است. حقوق و وظایفی که مبتنی بر طبیعت و فطرت آدمی است.
- ۲- واحد بررسی: مطابق دیدگاه مقام معظم رهبری والدین و فرزندان عناصر اصلی خانواده هستند. در این دیدگاه بر رابطه زن و شوهر تأکید فراوان شده است. هرکدام مبدا و معاد مستقلی دارند و هرکدام فطرت خاص. تعاملات این دو فرد باید با ملاحظه تفاوتها و خصوصیتها و نقشهای وابسته به ساخت طبیعی یکدیگر صورت گیرد.
- ۳- چهارچوب زمانی: مطابق دیدگاه مقام معظم رهبری دایره زمانی قابل ملاحظه در خانواده، هم گذشته و حال و هم آینده است. متفاوت‌ترین بخش از دیدگاه معظم‌له توجه و تأکید به آینده است. توجه به آینده از قبیل: هدف‌گذاری، آینده‌نگری، برنامه‌ریزی آینده، آرمان‌گرایی و آرمان‌خواهی، تعیین قله‌های صعود در آینده می‌تواند نگرانیهای موجود در روابط خانوادگی و مشکلات زندگی را قابل تحمل کند و اعضای خانواده را امیدوار و دارای انگیزش تلاش کند.
- ۴- عنوان و شعبات: از دیدگاه مقام معظم رهبری می‌توان دو عنوان را به وضوح دید و مطرح کرد و آن شامل: نظریه فطرت و حقوق زن و مرد است. این دو عنوان، مبانی دیدگاه مقام معظم رهبری را تشکیل می‌دهد. تکیه کلام و محور مباحث ایشان در حوزه خانواده این دو مفهوم ریشه‌ای است.
- ۵- مفاهیم اساسی: در دیدگاه مقام معظم رهبری، طبیعت، فطرت و حقوق مفاهیم بنیادی تشکیل‌دهنده نظریه هستند و در کنار آنها سایر مفاهیم شامل تکالیف، نقشها، مرزها و معنویت است. ملاحظه می‌شود که در مقایسه با سایر دیدگاه‌ها مفاهیم بنیادی این دیدگاه شامل: طبیعت، فطرت و حقوق در خانواده از جمله اصطلاحات نوین هستند.
- ۶- شیوه‌های سنجش: دیدگاه مقام معظم رهبری در زمینه خانواده یک دیدگاه ساختی است. مطابق این دیدگاه خانواده دارای مرزها، نقشها و تعاملات قابل بررسی و سنجش هستند. می‌توان وضعیت خانواده را بر اساس این ابعاد مورد سنجش قرار داده و آسیب‌شناسی و یا وضعیت استحکام آن را تعیین کرد.
- ۷- روشهای استحکام‌بخشی خانواده: روشهای بهبود و بازسازی خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری عبارتند از: ۱- توجه به اقتضائات فطری و طبیعی زن و مرد، ۲- بهبود و اصلاح نقشهای زن و شوهر مبتنی بر طبیعت فطری آنها، ۳- بهبود و اصلاح تکالیف و وظایف زن و مرد مبتنی بر نقشهای آنها، ۴- جهت‌دهی معنوی به زندگی خانوادگی، ۵- حاکم شدن عواطف و اخلاق،
- ۸- بیش در برابر عمل: دیدگاه مقام معظم رهبری در کار با خانواده مبتنی بر بیش است. از دیدگاه ایشان بیش موجب عمل است و عمل تابع بیش. عمل مبتنی بر بیش از پایداری و ماندگاری بالایی برخوردار است. بیش یا بصیرت تکیه کلام ایشان در رفتارهای خانوادگی و به ویژه رفتارهای اجتماعی و سیاسی است. عمل فاقد بصیرت احتمال انحراف بیشتری دارد. بیش باید در زمینه طبیعت فطری زن و مرد و گرایش و جهت‌گیری معنوی زندگی باشد.

۹- هدف از استحکام بخشی خانواده: از دیدگاه مقام معظم رهبری خانواده محل رشد و تکامل مرد و زن و فرزندان است. طبیعت فطری زن و مرد شکوفا شده و استعداد آدمی ظهور و بروز پیدا می کند. خانواده بهترین، امن ترین و واقعی ترین مکان رشد آدمی است، آنجا تمامی نیازهای آدمی به نحو احسن و به طور همزمان و با تمامی آرامش و اطمینان رفع شده، انسان به اوج آرامشی می رسد که در سایه این آرامش است که استعدادها و غلیان پیدا می کند، امید و انگیزه در آدمی سرریز می شود و فرد برای سازندگی گام برمی دارد.

بر اساس نتایج حاصله، می توان دیدگاه مقام معظم رهبری را به عنوان یک مدل نظریه ای در زمینه خانواده در الگوی ایرانی اسلامی مطرح کرد. این دیدگاه فرصت های آموزشی و فرضیه های پژوهشی گوناگونی را می تواند در اختیار مشاوران و پژوهشگران حوزه خانواده قرار دهد. در این پژوهش هم همانند بسیاری از پژوهش های دیگر محدودیتهایی وجود داشت که به آنها اشاره می کنیم:

۱- در این تحقیق از منابع در دسترس برای دریافت دیدگاه های مقام معظم رهبری استفاده شد. آنچه در دسترس بود سخنرانیها، بیانات و پیامهای ایشان بود. که از منابع کتابی و سایتهای معتبر و مرتبط با دفتر معظم له استفاده شد. ولی ممکن است بیانات و سخنرانیها یا پیامهایی هم باشد که محقق نتوانسته باشد به آنها دسترسی پیدا کند. ۲- نظرات عمیق و منسجم مقام معظم رهبری که نیازمند مصاحبه در این زمینه بود دریافت نشد و امکان دریافت و دسترسی هم وجود نداشت. لذا این تحقیق صرفاً به بیانات و سخنرانیها و پیامهای ایشان محدود شده است. ۳- این پژوهش یک کار مقدماتی برای نظریه پردازی و مدل سازی است و دارای نقایص احتمالی فراوانی است لذا نمی توان آن را به عنوان مدل قطعی و دقیق معرفی کرد.

در راستای تکمیل و غنی سازی چنین پژوهشهایی پیشنهاد می گردد که: ۱- دیدگاه مقام معظم رهبری به عنوان یک مدل با الگوی اسلامی ایرانی مورد مطالعه و بهره برداری توسط متخصصان مشاوره و روان درمانی و پژوهشگران خانواده قرار گیرد. ۲- مدل های ارائه شده در نتایج و بحث توسط محققان مورد سنجش و پژوهش قرار گرفته داده های آماری از جامعه کسب شود تا یافته های پژوهشی مبتنی بر شواهد پژوهش میدانی بشود. ۳- سیره و سبک زندگی خانوادگی مقام معظم رهبری در باره خانواده استخراج و مدل های ارائه شده با آن منطبق و غنی سازی شود. ۴- دیدگاه های عمیق مقام معظم رهبری درباره خانواده با استفاده از مصاحبه با ایشان استخراج و مدل های ارائه شده با آن منطبق و غنی سازی شود. ۵- مدل سازی و تئوری پردازی خانواده بر اساس احادیث، روایات، آیات و سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) می تواند ما را به سوی نظریات بومی در الگوی اسلامی ایرانی خانواده رهنمون سازد. ۶- هر یک از مدل های ارائه شده در این تحقیق نیاز به توسعه و تعمیق دارد. برخی از ابعاد خانواده در اینجا مطرح نشده است، چون محقق برای آنها شواهدی از بیانات نیافته است در حالی که برای ترسیم الگوی اسلامی ایرانی خانواده لازم است.

References

- Agha-Bigloui. A, Rasulzadeh-Tabatabayi. K, Mousavi-Chalak H, (2010) Child Abuse, Avand Danesh Publications[In Persian]
- Ahmadi K (2007) Family Pathology, Basij Studies and Research Institute, Tehran[In Persian]
- Ahmadi K (2008) Mental health of the family, Organization For Educational Research and Planning Pub[In Persian].
- Al-Kafi Muhammad bin Yaqoub, Usul Kafi, Mohaghegh, Corrected, Ghafari, Ali Akbar, Akhundi, Muhammad, vol. 5, p. 496, Tehran, Dar al-Katb al-Islamiyya, 4th edition, 1407 AH.
- Bamdad Sufl. J, Shahbaz Moradi. S, Salimi. M, (2005). Attitude Assessment in Management Studies by Likert Scale, Journal of Industrial Management Studies, 3(8), 55-70[In Persian].
- Bazargan A (1401). Introduction to qualitative and mixed research methods. Common approaches in behavioral sciences. Tehran, Didar publication[In Persian].
- Beck, U. (2000). The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity. The British Journal of Sociology, 51 (1), 79-105
- Byun, W., Baek, K., & Kim, H. (2002). A study on the changes in the Korean family and the role and status of females. Women's Studies Forum (Vol. 17, pp. 125-38).
- Gardner. W, (2016) war against the family, summary of Masoumeh Mohammadi, published by Women's Studies and Research Bureau.
- Ghaedi. M. R., Golshani. A.R, (2016). Content Analysis Method: from Quantity-Oriented to Quality-Oriented, Journal of Psychological Models and Methods, 7(23), 57-82[In Persian].
- Glading. S, (2011) Family therapy (history, theory and application). Translated by Farshad Bahari, Badri Al-Sadat Bahrami, Sosan Saif, Mostafa Tabrizi, Tehran: Tazkieh Publications.
- Goldenberg. I, Goldenberg. H, (2016). Family therapy. Translated by Hamidreza Hossein Shahi Barvati., et al., Rovin Publications, Tehran.
- Haley. J (2018). Family psychotherapy. Translated by Bagher Sanai. International Publishing Company (affiliated to Islamic Advertising Organization).
- Hosseini-Birjundi. M, (2019) Counseling and family therapy with an Islamic approach, Amirkabir Publishing[In Persian].
- Janadleh. A, Rahnama. M, (2014). Change in Conventional Pattern of Iranian Family (Secondary Analysis of National Data), Journal of Family Research, 10(39), 277-296[In Persian].
- Javadi-Amoli. A, (2018) Woman in the Mirror of Jalal and Jamal, Esra Publishing Center, Qom
- Khamenei speeches, retrived in summer of 2015, from Information base of the Office of the Supreme Leader, extracted, at the World Wide Web: <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=contentShow&id=۱۲۴۷۲><http://farsi.khamenei.ir>
- Khandan, A.A, (2009). Introduction to Islamic humanities. Tehran: Publications of Imam Sadiq University[In Persian].
- Lakatosh, I .(1978). The Methodology of Scientific Research Programmes, J. Worrall and Currie (eds.), Cambridge University Press
- Mahmoudzadeh A, Yousefi Z and Golparvar M (2018). Model of family stability based on Islamic teachings. Islamic Journal of Women and Family, 7th year, number 17, pp. 73-74[In Persian]
- Minuchin. S., (2019). Family and family therapy. Translated by Bagher Sanai. International Publishing Company (affiliated to Islamic Advertising Organization)
- Sadeghi Fasaee, S., Erfanmanesh, I. (2013). Social Analysis of Modernization Impacts on Iranian Families and the Necessity of Planning an Iranian-Islamic Example. Journal of Woman in Culture Arts, 5(1), 63-84[In Persian].
- Tagavipour. M, Esmaili. M, Salavatian. S,(2017). The Standard Comprehensive Family Model in Islamic Ideology. The Women and Families Cultural-Educational, 11(38), 120-148. [In Persian].
- The Holy Quran
- Vosoughi. M, (2012) Basics of Sociology (1), Social Sciences, Payam Noor University Publications

Yavuzar. H, (2010) Non-compliance and delinquency in children: how to fight the problem of running away from home and child's wrongdoings, translated by Qadir Golkarian, Talaiye Publications.

